

A MENYASSZONY.

SVÁB SZÜLEI Léninek hívták, és amíg a falusi iskolába járt, nem volt ez ellen semmi kifogása. A tanító úr is csak így szólította, meg a plébános úr is. Vékony, nagyszemű gyerek volt és egyetlen, amin eléggé bántottak a szülei, mert fiút szerettek volna, aki majd utánuk átveszi a gazdálkodást a kis birtokon, mert Léni nem termett rá a nehéz munkára. Kényeskedő és zárkózott természetű volt, mindjárt nyafogott, ha valami házimunkára fogták, a gazdaságnak soha feléje se nézett és a bosztánba is csak akkor tette a lábát, ha pilléket látott a nagyfejű káposztákon. Etették volna minden jóval, tej, vaj, túró fölösen volt, de nem kellett neki semmi, egyre csak tésztaért rimánkodott az anyjának. Pajtása se igen volt, inkább magában játszadozott: csutkákat öltöztetett tarka rongyokba, színes ceruzákkal füstött ábrázatot nekik, és ringatta, csucsujgatta, mint a babákat.

Olvasni szeretett leginkább. Nem mintha falta volna a könyveket, hiszen nem is igen sokat kapott kézhez, csak úgy lassúdan olvasta a mesét, a történetet, még ha ismerte is, és hosszan elgondolkozott minden mondatán. Voltaképpen mindegy volt neki, hogy milyen könyv van a kezében, magyar, német, abécés, vagy számtan: a betűk, a számok cikornyás formáit szerette, elsuttogott egy-egy szót többször is, elhallgatta a zendülését, képeket formált róla magában és hosszan elábrándozott. Azt olvasta például, hogy: *hét* és létrát látott maga előtt, hosszú, karsú létrát, amelynek minden fokát egy-egy hetes képezte olyanformán, hogy a feje fokával illeszkedett a létra oldalgerendájába, a másik része azonban szabadon állt, arra nem lehetett rálépni, mert különben kibillent az egész hetes a létrából. Vagy azt mondta: *íjj* — és gyík surrant a sziklán, néha eltűnt a mohában, a páfrányok között, de megint csak itt volt és minden mozdulására érezte, hogy: *íjj-íjj*.

Az udvarukon ölben állt a hasábfa. Közte és a kerítés között kucik képződött, ott érezte magát a legzavartalanabban. A gyönyörűség kis borzongásokkal futkosott a hátán, amikor oda bevette magát, és ha macska, vagy tyúk merészkedett a közelébe, hevesen kergette el, mert egyedül akart lenni, mindig egyedül. Úgy nyitotta szét a magával hozott könyvet, mintha valami titokzatos és csodálatos ajándék várna rá. És várt is. Az a mondat került a szemé elé: «A császár lovára aranypatkókat vertek». Nyomban becsukta a könyvet, nem olvasott tovább. Ott volt a ló előtte, apródok segítették a nyeregbe, uszályos ruhában vágatott, az aranypatkók csengtek, és csengett, zengett, szikrázott az út. Egy lovag repült feléje, az is aranypatkós lovon. Intett neki, hogy álljon meg. — A menyasszonyod vagyok, — kiáltotta feléje. Hiába, a lovag nem tudott megállani, a ló továbbragadta, sárkánnyá vált alatta, tüzet lehelt és vitte, vitte a szerencsétlen lovagot. Könnyek gyűltek a szemébe, úgy nézett utána sokáig.

— Léni, Léni, gyere ebédelni — kiáltotta az anyja.

Nem felelt, mintha nem is hallotta volna a kiáltást.

Az anyja végre is odajött hozzá és bekénytette a konyhába.

Az iskolában is ábrándos természetűnek ismerték, de a tanító úr észrevette, ha úgy magyarázza el a leckét, mintha neki mondaná el, akkor Léni az utolsó betűig megjegyezte. Meg is mondta a szüleinek, hogy jó feje van a gyerekeknek, adják be a városba, tanítónő is lehet még belőle.

Igy került be a városi apácákhoz.

Léniből itt lett Ilona. Valóságos csodának tetszett előtte, hogy ő most Gieszner Ilona, sőt Ilonka, Ila, Lonci. Hetivásáros napokon, ha az anyja bejött a városba és meglátogatta, majdnem némán ült vele szemben. Nem tudott vele miről beszélni. Csak akkor jött meg a szava, amikor az anyja Léninek szólitotta.

— Nem Léni, hanem Ilonka, — mondta tiltakozóan. — Nem akarom, hogy többé Léninek hívjatok.

Persze, intézeti ruhákba öltözött és kalapot tett a fejére, ha sétára mentek. Lenézően gondolt már az otthon viselt holmikra és elhatározta, hogy fejkendőt soha többé nem tesz a fejére. Mert nagyon tetszett neki a városi élet és minden, amit a városban láthatott. Míg akárhányan húzódkodtak az «unalmas» sétától, ő alig várta az idejét. Rendre megbámult mindent: a Főtéren keresztülöcögő helyi érdekű vasutat, a villamosokat, a szökökutat, a vármegyeháza színes közszindelyekkel kirakott fedelét, az emeletes palotákat, a park szobrait, a nagy fehér gömböket az üzletek kirakataiban meg az utcák sarkán, amint titokzatosan világítottak, és úgy tetszett neki, mintha valami csudálatos mese élne körülötte és ő, mint elátkozott királyleány, ismeretlenül sétál benne. A nagy áruházak óriási ablakai, a kép- és könyvkereskedések kirakatai, a kávéházak és az előkelően öltözött emberek sokasága, mind csak növelte elragadtatását, és azt szerette volna, ha élete végéig itt lakhatna a városban és soha nem kellene hazamennie a kis sváb faluba.

Az apácák is úgy vélekedtek róla, mint otthon a tanító úr: jó feje van, de roppant zárkózott. A kötelességeinek pontosan eleget tett, a leckéjét hamar elvégezte és aztán magábavonultan ült, ült és nem felelt senki kérdésére. Belső életéről, vágyakozásairól nem árult el soha semmit még az elkerülhetetlen csipkelődések során se, és mivel a templomban is szívesen tartózkodott, fölmerült az a kérdés: nem érez-e elhivatottságot a szerzetesi életre? Több ízben is puhatólították nála ezirányban, de Ilonka, szokása ellenére, igen kemény nem-et mondott mindenkor.

Volt a zárdának egy igen előkelő világi pártfogója, aki az iskolaév végén a legjobb növendékeket vendégül látta magánál ebédre. Ilonka is ezek között volt. A palota pompás berendezése, a gyönyörű bútorok, képek, szőnyegek, faldiszkek, mély hatást tettek rá, és az a vágya támadt, hogy maga is szép bútorok, szőnyegek között éljen, díszesen megterített asztalon étkezzék. De a szünidőt megint otthon töltötte a faluban, naphosszat az ölfá mögötti kucikban álmodozva a jövőről, kötényszámra ette a gyümölcsöt, és nem akart az apjával beszélni, mert az Léninek hívta. Az apja meg elkese-redetten legyintett és annyit mondott csak a feleségének:

— Kisasszony lesz, — vigye el a kánya.

Az anyja mutogatni vitte a bizonyítványát. A plébános, a jegyző, a tanító szépeket mondott neki, de a parasztok csak óvatosan bólogattak és azt kérdezték:

— Mire mégis vele? Mi lesz belőle?

Giesznerne a szája sarkát nyomogatta, aztán büszkén felelte :

— Majd csak találkozik nekivaló férj, ha nem itt, hát a városban . . .

Lesz neki hozománya . . .

Ilonka meg a kucikban belenyomta szeplős orrát valami könyvbe, márványpalotáról olvasott és azt gondolta, hogy ilyesmi kellene neki, jól-lehet nem is tudta, hogy milyen is a márvány. De valami tökéletes szépet képzelt, nagy termeket és lépcsőket, vakító fehérséget, tömérdek szolgálhadat, amely mind csak neki szolgál, némán várja a parancsait és izibe engedelmeskedik. Maga uszályos ruhában, mégis könnyedén lebeg mindenfelé, mintha láthatatlan szárnyak segitenék, díszesen terített asztalnál áll az egyik teremben, körülötte előkelőségek, ő az úrnő, mindenki hódolattal köszönti, fenségesen bólogat, leül az asztalfőre, az inasok fölhordják az ételeket, és ekkor meghallja az anyja hangját :

— Léni, — verflucht ! — Ila, jó lesz krumplisnudli ebédre?

Ilonka összeharapja a fogait haragjában, de nem felel.

— Vagy jobb szereted a szilvásgombócot? — kérdi tovább az anyja. — Akkor szedjél szilvát a kertből . . .

— Nem kell ! Nem kell semmi, — kiáltja most dühösen, és befogja a két fülét, hogy ne halljon tovább semmit . . .

Kötelességtudásáért és engedelmességéért őszintén szerették a zárdában. Noha idővel valamivel beszédesebb lett, senki sem ösmerte. Igazi barátságot senkivel se kötött, nem vett részt hálótársai apró csinytevéseiben, de, az igazat megvallva, ezek nem is igen vették pajtási körükbe, mert a lénye távol tartott magától mindenkit.

Zongorázni is megtanulhatott volna, de amikor ezirányban megkérdezték, szinte ijedten tiltakozott a lehetőség ellen. Pedig a muzsika csodálatosan vonzotta. Akárhányszor odalopakodott a zongoraszoba elé, ott settenkedett a folyosón, és hallgatta a kiszüremkedő hangokat. Néha sikerült egy-egy szebb darabot végighallgatnia. Ilyenkor elszorult a melle, nagy lökésekkel dobta ki magából a levegőt, elsápadt, mintha valami betegség környékeznék, és a szeplők teljesen elborították az arcát. Egyes hangok, hangkötések, fioritúrák, rejtelmes képzettársítás folytán különös alakokat jelenítettek eléje. Néha ködszerűen elmosódó árnyak voltak csupán, amelyek titokzatos küldetéssel siettek és azt az izgalmat keltették benne, hogy neki is sietnie kellene valahová. Máskor falujabeli alakokat vetített eléje a hangok harmóniája : belátott az otthoni sekrestyébe, ahol a plébános háta mögött a ministránsfiú álmosan nyújtózkodott, vagy Pessl nénit látta a templom lépcsőjén, amint egyhangúan mormolja : Szerencsétlen vak asszony vagyok . . . Az Isten fizesse meg a jóságukat . . . Poros szekerek sorjáltak el a házuk előtt hetivásárról jövet, a tengelyek nyikorogtak, a kerekek recsegve huppantak a gidres-gödrös úton, a lovak nyerítettek és Hubauer szomszéd hangos szóval köszönt valakinek . . .

A vasárnapi orgonaszó szinte egekig emelte. Már a templom lépcsőjén megizzadt a keze, s amikor az orgona megszólalt, könnyű szédület fogta el. Behúnyta a szemét és úgy érezte, mintha egész teste megvékonyodna és spirálisan emelkedne föl, föl a magas boltozatig, ahol eléri ezeket a csodálatos hangokat, rájuk fekszik és velük úszik, terjeng, lebeg, akár a tömjénfüst. A felső regiszterek el-elhaló futamainál tökéletes átszellemültséggel érezte a

mennyei világ környezetét és szinte beleájult a gyönyörűségbe, de a basszus mennydörgő hangjai új, frissítő földi erőket lehettek beléje, és görcsösen szorongatva összekulcsolt kezét, eszmélt az élet érzetére. Ilyenkor tökéletesen boldog volt.

Mise végeztével alig tudták társnői kicibálni a padból.

— Igazán borzasztó... Mindig csak alszik itt, — dűnnyögték haragosan.

És husvétkor, amikor csak néhány árva kislány maradt a zárdában és azok is konyhán, kamrában segítettek a kedves nővéreknek, Ilonka belopózott a zongorasobába. Félénken ütötte le az első hangot és úgy kapta el az ujját, mintha tűz égette volna meg. Szerette volna elnémitani a megelevenedett hangot, de az zengve szállt széjjel a szobában, a falakról és a tetőről visszaverődött, és mint gyermek az anyjához, úgy repült vissza hozzá, belefurakodott a lelkébe, elaltatta az ijedelmét, és odabent kezdett csak igazán zengeni. Ez a zengő remegés szinte elviselhetetlen volt. Gondolkozás nélkül másik hangot ütött meg, aztán harmadikat, és a hangok égették, fojtogatták, de ez olyan gyönyörűség volt, hogy alig birt magával, és már zagyván, bárbarul verdeste a zongorát, sikoltó, mennydörgő zűrzavar rengette a falakat, észbontó összevisszaságban örvongtek az egymásra vadított hangtömegek, de mindegyikükre kiegészítő hangok feleltek a lelkében, és ő valami szent harmóniát érzett, amely feloldott benne minden gátlást.

És énekelni kezdett.

Eddig csak olyankor dúdolgatott, vagy inkább dűnnyögött, ha teljesen egyedül volt. Tudta, hogy rossz a hangja, — hiszen az énekkarba se vették be soha —, de olykor mégis szükségét érezte annak, hogy csorba, rekedt kis hangján valami dallamtöredéket elzümögjön. Most azonban felszabadultan, nekihevülten, lázzal énekelt; a nyaka kidagadt az erőlködéstől, az arca pipacspiros volt, verejtékezett, és a szeplők is eltűntek a vér hullámai alatt. Félelmes, ijedt károgással röpködött a hangja, mint valami megsebesült madár, néha, mint bokorba, meghuzódott a zongora gyilkos dörömbölésében, hogy pillanat múlva, pihenten süvítsen fel. Szinte magánkívül vetette bele lelkét ebbe a hangzavarba, félkarját a levegőbe lökte és akkorákat sikoltott, mintha a csillagokat akarná elérni.

Legnagyobb extázisában egy szelíd kéz érintette a vállát.

— Mit csinálsz itt, gyermekem? — kérdezte a kedves nővérek egyike, aki nem tudta mire vélni a szokatlan lármát.

Mintha a világürből hullott volna le a földre, akkorát zuhant egy pillanat alatt. Minden porcikája izzott még, de jeges dermedtséget érzett. Megszégyenülten, mintha valami szörnyű bűnön érték volna rajta, tántorgott ki a folyosóra.

És később is még sokszor, sokszor gondolt vissza arra a mondhatatlan gyönyörűségre, amit ekkor érzett...

— Majd ha nagy leszek — járt az eszében — veszek magamnak zongorát és akkor...

— Hát a Városi Bankba szeretne kerülni, Ilonka? — kérdezte a kegyes pártfogó, aki — szokása szerint — vendégül látta magánál a jelesen végzett növendékeket. — Hm, hm, azt hiszem, ott kereskedelmi végzettséget követelnek... De hiszen maga mindig szorgalmas és törekvő volt, majd kipó-

tolja a hiányokat, hm, hm... Tulajdonképpen nagyon örülök rajta, mert némi szavam ott is van, igen, igazgatósági elnök vagyok, na és talán menni fog a dolog...

Néhány napig még az apácáknál maradt Ilonka. Lakást keresett, mert semmiképpen nem akart visszamenni falura, és különös elfogódottsággal járta a várost. A kirakatokat bámulta, a ruhákat, a bútorokat, a könyveket, a cukrászdák csábító nyaláncságait, a déli korzó elegáns asszonyait, és tele volt habzsoló vágygal: ez is kellene, az is kellene. De fukaron őrizte a filléreit, és esténként — a kedves nővérek tanácsára — átalakította intézeti ruháit.

Belülről a bank ugyan nem volt egészen olyan, mint amilyennek álmodásaiban elképzelte, de ez nem hangolta le. Tanulnia és figyelnie kellett, a munka sokrétűsége, az új emberek nagyon is elfoglalták. Szerényen, félszegen járt, vagy állt Vermes úr mögött, akire az igazgató úr rábízta, és lázas szemmel leste Vermes úr egykedvű magyarázatait. Csinos fiatalember volt Vermes úr, de egyáltalában nem lelkesült azért a feladatért, amelyet az igazgató úr rábízott. Inkább Mancikával szeretett suttogni, noha Mancika semmiféle magyarázatra nem szorult, mivel már három éve volt a bank kötelekében és kitűnően ismerte az ügyrendet. Ilonka azonban nem hagyta magát. Úgy érezte, hogy jussa van Vermes úrhoz, és folytonosan zaklatta kérdezősködésével.

Most a bank pótolta neki az iskolát. Lankadatlan buzgalommal dolgozott, és minden rábízott munkát példás pontossággal végzett el. Minden szakmabeli kérdés érdekelte, és ha Vermes úr nem adott neki kielégítő magyarázatot, tovább ment és megkereste magának azt az illetőt, akitől megtudta. Otthon a kereskedelmi jogot böngészte és könyvelést tanult, de néha, éppen legbuzgóbb pillanatai után, lecsapta a könyvet, felugrott és kieresztette rikácsoló hangját. Ezért aztán többször változtatott lakást.

Már több éve volt a bankban, igyekezetének és tudásának megfelelő munkakört is kapott, amikor nagy esemény történt az életében: anyja is, apja is, rövid egymásutánban, meghalt. Olyan furcsának érezte gyors eltávozásukat, hogy alig tudott magának számot adni róla. Idegenül járt a falujában, idegenül nézte a házat, az embereket, és az a sajátságos gondolata támadt, hogy szülők, ház, föld, még az ölfarakás mögötti kucik is, mind csak azért volt, hogy őt szolgálják. De az ismerősök, akikre alig emlékezett, mind ott sündörögtek körülötte, sajnálkozó arccal igyekeztek a közelébe és pusmogva azt kérdezték tőle, hogy mi szándéka a házzal, meg a földdel? Ilonka nem kertelt sokat, hanem kiszimatolta, kik a legföldéheesebbek és úgy forgatta őket, hogy valóságos árverés támadt köztük. És amikor már azt hitték, hogy eleget ígértek, akkor Ilonka félbeszakította a tárgyalásokat és visszautazott a városba.

Hetivásáros napokon, amikor amúgyis bejöttek a falusiak, szinte búcsújárás volt a bankban. Ilonka alig hallgatta meg őket. Kimondta kereken, hogy mennyiért adja el az örökséget, és abból egyetlen fillért sem engedett. Horribilis ár volt, de tudta, hogy meg fogják adni. Az adásvételi szerződést, a vevő nevének kihagyásával, aláírva otthagya a jegyzőnél és megmondta, hogy bárki nevét bele lehet írni, aki az összeget megadja.

Maga új lakást keresett. Háromszobás lakást, teljes komforttal, amint

mondani szokták. És kinézte a bútorokat is az üzletekben. Szőnyegekre alkudozott, képeket mustrált, egy zongorát le is előlegezett. Látszatra szinte közönyösen járt el mindenben, de belülről édes izgalommal égette a láz. Volt éjjel, amikor alig húnyta le a szemét, mind csak azokról a káprázatokról álmodozott, amelyek új otthonában fogják várni, és fel-felsikoltott gyönyörűségében, ha a zongorára gondolt. Ebben az időben még jobban lesoványodott és az ajka állandóan cserepes volt.

Néha olyan világosan látta maga előtt elképzelt lakását, mintha már régesrég benne lakott volna. Minden bútornak, minden képnek, holminak tudta a helyét. Nem, ez nem volt a gyerekkori álmokból előtűnedező márványpalota, de azt helyettesítette, mert az élettapasztalatok sok mindent lefaragtak az álmaiból. A tömérdek szolgálhad is hiányzott, de azért nem volt egyedül: egy férfi kísérte hódolatteljesen, ott ült az asztalánál, vagy a zongora mellett állt és elragadtatással hallgatta énekét. Néha visszafordult a férfi felé és egészen közel érezte arcához az arcát. Ilyenkor oly nehezen lélegzett, hogy szét kellett vetnie a két karját, a szája kinyílt.

Szorongva kínlódott, a fantáziája ide-oda száguldott, végre nagynehezen meglelte a férfit. A férfi Vermes úr volt.

Egy nyári napon megkapta a jegyzőtől az értesítést, hogy megvan a vevő, még pedig Hubauer szomszéd személyében. Ilonka még aznap kétheti szabadságot kért, kibérelte a kiszemelt lakást, megvette a bútorokat, szőnyegek, képek, függönyök és hurcolkodni kezdett. Lázasan dolgozott, parancsolt, sürgetett és alig várta, hogy az első éjjelt a saját lakásában tölthesse. Mindent tízszer is megvizsgált, akár a paraszt a vásárban, mert attól tartott, hogy valamivel becsapják, ide-oda tolatta a bútorokat, rendezkedett, csomagolt. Finom holmik és vásári áruk keveredtek egymás mellé, mert pallérozatlan ízlése olykor tótágast állt, és mert néha, mintha a faluja felől jönne, a józanság szele csapott feléje, és akkor minden garast sajnált.

Amikor úgy érezte, hogy mindennel elkészült, felöltözött legdíszesebb ruhájába, felgyújtotta az összes lámpákat és úgy sétált föl alá a lakásban. Ünneplés lépésekkel járt, fejével jobbra-balra bólogatott láthatatlan vendégeinek.

— Igen örülök hölgyeim és uraim, hogy megtiszteltek... Hogy vendégül láthatom önöket kicsi palotámban, — suttogetta maga elé, aztán a pamlag sarkára ült, hosszan nézett maga elé, néha igazított egyet-egyet a haján, vagy a ruháján, ismét bólintott, és roppant előkelőnek érezte magát.

Amikor elúnta ezt a játékot, vagy más gondolata támadt, hirtelen eloltotta a lámpákat és a zongora elé kuporodott. Sokáig nem merte felnyitni a hangszert, csak a burkolat síma fáját simogatta. Az volt az érzése, hogy otthon ül, a hasábfá és a kerítés közötti kucikban, a gyönyörűség kis borzongásokkal futkosott végig a hátán, és hosszú, hosszú idők óta most érezte újra a zavartalan egyedüllét tökéletes boldogságát. Most nem kopoghatott rá senki, nem kiálthatott rá az anyja, senkise volt körülötte, aki az életébe avatkozhatott volna. A kis cseléd, kint, a konyhán, nem számított. Nem is gondolt rá.

Szinte reszketett attól, ami reá várt, és úgy nyitotta fel a zongora fedelét, mint tolvaj a lopott pénztárcát. Egészen összekucorodott, és halkán, óva-

tosan ütött meg egy hangot. Valami ismerős dolog rémlett fel benne erre a hangra, és csakhamar úgy kocogtatta, csattogtatta, mint ahogy a vágató ló patája szól.

— Az aranypatkók — vélt rá hirtelen, s már ő is vágatott, a lovak is jött, zengett a föld, az ég, a mindenség. Két kézzel dörömbölt a zongorán, érezte, hogy száll, száll, a lovak már ott volt karnyuajtásnyira, tisztán látta az arcát: Vermes úr volt.

Vermes úr pedig bevonult katonának.

Ilonka sohasem olvasott újságot, és csak amikor szabadsága elteltével megkezdte hivatalát, akkor hallotta, hogy kitört a háború, mozgosítottak. Mancika vörös szemmel járt-kelt, a főnök úr pedig Ilonkára bízta Vermes úr ügykörét is.

Szomorú idők következtek. A bankból egymásután fogytak el a férfiak, és Ilonka munkája mindjobban megszaporodott.

A fáradtság nemcsak a testét, de az álmaikat is gúzsbakötötte. Csak az elalvási előtti percekben, lehunytt pillája mögött, libbentek meg az álomképek. Néha messze távolokat kápráztak eléje, sose látott tájakat, mintha valami meséből léptek volna eléje, néha háborús képeket elevenítettek meg igen zavarosan, azokból a beszédfoszlányokból alakulva ki, amelyeket a bankban hallott. Mert újságot most sem olvasott.

Már karácsony felé járt az idő, amikor egy reggelen élénk sügást-bügást vett észre a bankban. Manci egy sarokban zokogott, körülötte a leányok csoportja valami újságot adott kézzől-kézre.

— Gizi, kérem, mi van a hadikölcsön-kimutatással? — kérdezte Ilonka szigorúan az alárendelt kolléganőtől.

Gizi, újság a kezében, odarohant Ilonkához.

— Hát nem tudja? Vermes meghalt, elesett... itt van a lapban...

Ilonka kétszer is átolvasta a hírt. Aztán az ablak felé fordult. Kintről szánkócsilingelés hallatszott be. Úgy tetszett neki, mintha a lovak vágatna el mellette.

— Á, az nem lehet, — suttogta maga elé — hiszen a menyasszonyod vagyok...

— Micsoda? — ámult el Gizi. — Igazán? Maga a menyasszonya volt?

Ilonka legyintett. Nem érdekelte senki más beszéde, amikor a lelkében annyi minden zakatolt most. Nem, ez még sose fordult elő vele a hivatalban. Itt nem engedte át magát az álmainak soha. De most fojtó lett körülötte a levegő, a falak szorították, a környezet elviselhetetlen volt. Szó nélkül ment el a még mindig ámuldozó Gizi előtt, fölkapta a kabátját, kalapját és kirohant az utcára.

Mintha hangok után futna, úgy szaladt egyik utcából a másikba. Semmit se látott maga körül és semmi határozott célja nem volt. Csak annyit érzett, hogy valamit tennie kell. Egyelőre csak szaladt, meg-megcsúsza a síkos, havas járdán, lihegve a sietségtől. Erősen fújta magából a párát, és a szájából kicsapódó kis ködfelhőcskék mulattatni kezdték. Hirtelen megállt egy kirakat előtt és az üveglapra lehelt. Játszott, mint valami gyerek. A kirakat bepárásodott, meg kitisztult, és ez sokáig foglalkoztatta. Egyszerre csak észrevette, hogy csillogó ékszerek és ezüstneműek nevetnek rá az üveglap mögül. Egész sor gyűrűt látott köztük. Ahogy nézte őket, eszébe jutott, hogy

ő menyasszony és még sincs gyűrűje. Nyomban bement az üzletbe, kiválasztott egy karikagyűrűt, bevéslette: Gábor 1914 július 20. — és roppant megelégedetten ment ki a boltból. Még a kesztyűjét se húzta fel, hogy egyre a gyűrűt nézhesse a kezén.

Rövidesen arra eszmélt, hogy a vőlegénye meghalt, gyászolnia illene őt. Női ruhaüzletet keresett hát, és ott helyben felpróbált egy gyászu ruhát. Némi javítgatás után egészen jól illett rá. Kalapot, kesztyűt, fekete harisnyát vett magának, és déltájban teljes gyászba öltözötten állított be újra a bankba.

Mancika sírástól vörös szemmel és dühösen állt elébe.

— Mondja, meg van maga örülve? Ötven levéllel is igazolhatom, hogy Vermes engem akart feleségül venni . . .

Ilonka lehúzta a gyűrűt az ujjáról és szóltanul tartotta Mancika elé. Mancika törni és zúzni akart, úgy fogták le a többiek, Ilonka meg csöndes mosollyal látott a munkájához és késő estig nyugodtan dolgozott.

Odahaza nem nagyon lelta a helyét. Mintha elveszített volna valamit, csak éppen nem tudta, hogy mit, és hol keresse?

— Elesett — gondolta. — Én is elestem már sokszor . . . Különösen télen, amikor síkos az út . . . Nem jó elesni.

És nyomban az jutott az eszébe, hogy legjobb volna a bútorokat is mind áthúzni feketével, meg az ágyat is, és fekete selyemfehérneműben kellene járni. De ez is csak úgy átúszott a gondolatai hömpölygő tömegével, amelyből semmitse tudott maradandóan kifogni, mert mindig fáradt volt.

Evelt néhány falatot, és mihelyst tehetete, leheveredett. Pihenni szeretett volna, de a pihenéshez is túlfáradt volt. A kezét nézte s a gyűrűt az ujján. Mintha kialakult volna a hozzá. De így volt a lakásával és a bútoraival is.

— Minek ez mind? — gondolta egykedvűen, és ez a kérdés is elúszott a többivel, mert semmin se tudott változtatni.

A zongorát is idegenül nézte. Nem kívánt hozzányulni, nem érdekelték a hangok. Most semmi se rezonált benne, mintha maga is csak üres tokja lett volna valami kiemelt hangszernek. Néha egy-egy könyvhöz nyult, ám a betűk se elevenedtek meg előtte, a mese se ért a lelkéig. Minden fárasztotta, és semmihez se kapott belülről biztatást, anyagot, amivel a magáévá formálhatta volna. Mintha kialudt volna a képzelete. Unottnak látszott és egykedvű volt, semmire zaklatta újabb tevékenységre, és naphosszat el tudott volna ülni egyhelyt.

Még a kötelességérzet élt benne leginkább, és a hivatalba pontosan bejárt. De ott se dolgozott olyan kedvvel, mint azelőtt. A munka is elvesztette fontosságát, és akárhányszor megesett, hogy olyan munkát, amelyet azelőtt a viláért sem engedett volna át másnak, most szívesen bízott a munkatársaira.

A főnöke is észrevette ezt a változást rajta és azt mondta:

— Szabadságra kellene mennie Ilonka.

Ilonka megzavarodott az ajánlattól és két napig megint erősebb munkára kényszerítette magát. Hanem ez nagy megerőltetésébe került. Mintha egy folyó tűnt volna el belőle, eleven étellel népes folyó, és ő maga úgy állana itt, mint a kiszáradt meder, homokkal és kövekkel a mellében.

Valamelyik délben, ahogy magábamerülve ült az asztalánál, tétlen agyában egyetlen gondolatot se forgatva meg, ismerős hangra lett figyelmes.

— Jó napot, Ilonka. Hát meg se akar ismerni.?

Vermes állt előtte, Vermes, teljes valóságában, csak éppen katonamondurban, és a jobb karja felkötve.

Ilonka előbb Vermesre nézett, azután a mögötte csoportosuló hivatalnokokra, leányokra. Mind ott álltak, reszkető kíváncsisággal lesve, hogyan folyik le a találkozás vőlegény és menyasszony között. Mancika Vermes mellé szorult és arca semmi jót nem árult el, Gizi mögöttük ágaskodott. A többiek izgatottan kuncogtak, lökdösődtek, pisszegtek, hogy egyetlen mozdulat, egyetlen szó se menjen veszendőbe az ígérkező látványosságból.

És ekkor, mintha a terem falaiból, a mennyezetből, az asztalokból és az iratokból valami titokzatos erő indult volna el, a levegő megtelt csengő hangokkal, zenével, delejes áramlással, körülölelte Ilonkát, behatolt a pórusain át a testébe, és szinte pillanatról pillanatra érezte, mint telik meg a lelke, mint frissül fel a vérkeringése és indul el a kiszikkadt folyó eleven élete. Az arca kipirult, a szepők világosabban rajzolódtak a bőrére, a keze kimelegedett és a fülében megszendült az aranypatkók muzsikás csattogása.

Mosolyogva, nyugodt biztonsággal nyújtotta kezét Vermesnek.

— Isten hozta. Hát hogy van?

Vermes meglepődötten nézett Mancikára, aztán a többiekre. Kissé csalódott volt. Valaki azonban oldalba bökte, hogy: csak tovább, tovább!

— Hallom, hogy meg is gyászolt, — folytatta aztán. — Nagyon köszönöm, hogy így megbecsült, de hálistennek csak tévedésből kerültem a veszteséglistára ...

Ilonka nyugtalanul nézett a munkájára. Istenem, hisz ezt már reggel el akarta végezni és most is csak felibe-harmadába van! Szórakozottan pillantott fel Vermesre.

— Nagyon sajnálom, de remélem, hogy hamarosan meggyógyul — mondta csöndesen.

— Hazug teremtés! — csattant föl ekkor Mancika hangja. — Honnan szedte azt a gyűrűt? — és odaugrott Ilonkához.

Ha Vermes közbe nem lép, Mancika bizony tettelegességre kapatta volna magát.

— Szép menyasszony, kit gyászol? ... Micsoda komédiát játszott itt? — kiáltották néhányan.

— Óriási! Nahát ilyet még nem pipáltam! — dörzsölte kezét az egyik gyakornok.

Vásári zenebona támadt néhány pillanatra, és csak a főnök megjelenése vetett véget a botránynak.

— Mindenki menjen a helyére! — kiáltotta erélyesen.

Amikor már szétrebbentek, odament Ilonkához és bekérte a szobájába.

— Hát én ezt nem értem, — mondta kissé izgatottan. — Mondja, mi volt ez? Kit gyászolt maga? Hiszen, amint látom, Vermes nem is a vőlegénye?

Ilonka nyugodtan és fölényesen mosolyogva válaszolt.

— Privát dolog, főnök úr. Én egyetlen szóval se mondtam, hogy Vermes a vőlegényem.

— De hiszen mindenki azt beszélte. Azt hiszem, Gizi jött elsőnek ...

— Gizi pletykálkodásáért nem vagyok felelős . . . És most arra kérem, hogy megkezdhessem a multkor felajánlott szabadságot, csakugyan fáradt vagyok.

Csodálatos könnyűséggel ment. A téli utcán ezüst terhükkel álltak a fák, a park, amely mellett elhaladt, tündérliget volt, és a szánok csengői étheri muzsikát szórtak köréje. Az egyik üzlet kirakatában óriási hetes szám hivogatta a vevőket. Tüstént meglátta a hetesekből összerótt létrát, s a tekintete felszökött a felhőkbe. Valahol egy hordóról hatalmas jégcsap meredezett. Letörte és szopogatni kezdte. Csupa jó ízzel lett teli a szája és ezen nem is csodálkozott. Bárhova nézett is, csupa ámulni való csoda volt a világ, és maga, mintha szárnyakkal röpködött volna közöttük.

Máskor lifttel ment fel a lakásába, most játszva szökdelt fel a lépcsőkön és örömeiben holmi hangfoszlányokat zümmögött. A kis cseléd alig ösmert rá, olyan jókedvű volt, amikor benyitott.

A tükör előtt vélt rá a gyászruhájára.

— Most már nem kell . . . most már nem kell, — mondogatta egyre, és nyomban levetette, előkeresett valami könnyű, tavaszi ruhát és lallázva táncolta benne végig a lakást.

Amikor a kis cseléd betálalta az ebédjét és az asztalhoz ült, szemébe ötlött a gyűrű.

— Hozz még egy terítéket — parancsolta.

— Vendég lesz? — kérdezte bámészan a kis cseléd. — Dejszen csak a rendes porciót hoztam el . . . Mért nem teccett elébb szólni?

— Csak hozd be a másik terítéket és ne törődj egyébbel — ismételte Ilonka mosolyogva.

A kis cseléd felbátorodott ezen a mosolyon.

— Hát ki lesz az a vendég?

— Ki bizony? — s Ilonka már pajkosan nevetett. — Sose találod ki, ha addig élsz is . . . Hát a vőlegényem! Mert menyasszony vagyok ám . . . Gyűrűm is van . . . De őt . . . őt te sose fogod látni!

A kis cselédet félsz fogta el, nem tudta mire vélni kisasszonya új hóbortját. Ijedten óvakodott ki az ajtón.

Ilonka pedig úgy ebédelt, hogy a lovag szemben ült vele. Kínálta, beszélt hozzá és megígérte neki, hogy ebéd után majd a zongorához ül. Ilonka valóságos élete az álom volt, és azt nem törhette szét az olyan buta véletlen, hogy egy férfi egy másik leányt szeret. Ha megkérdezték volna Vermes és Mancika felől, határozottan azt felelte volna, hogy egymáshoz valók és ez így is van rendjén. De így, magában, a férfi, akihez egész képzeletvilága kapcsolódott, az övé volt egészen. És élt: nem esett el a háborúban, nem szegyenítette meg a hazatérésével, eljött hozzá, érte jött, itt van! Jelenléte felduzzasztotta elapadt fantáziáját, visszaadta életerejét és újra valósággá varázsolta elveszett álmait, amelyek többet tudtak neki nyújtani, mint az élők valaha is.

Most boldog volt, kimondhatatlanul boldog.

Majthényi György.

AUTONÓMISTA TÖREKVÉSEK CSEHSZLOVÁKIÁBAN.

EURÓPÁNAK alig van nemzetiségi problémákkal terheltebb állama, mint az új Csehország. Magukban az ú. n. történeti országokban (a tulajdonképpeni Csehország, Morvaország és Szilézia) a 3·5 milliónyi szudétanémetiség, a Magyarországtól elszakított Felvidéken pedig a $\frac{3}{4}$ milliónyi magyarság, a $\frac{1}{2}$ millió ruthénség és a 2 millió tótság — bár ez utóbbi hivatalosan az «államnemzet»-hez számítódik — olyan nemzetiségi tömegeket jelent, melyek a tulajdonképpeni államalkotó nép (cseh és morva) lélekszámát (6·5 millió) felülhaladja. Hogy ennek ellenére Csehország a mai napig nem bomlott fel, sőt még csak nemzetiségi autonómiák adására sem kényszerült, annak magyarázatát többféle okban kereshetjük.

Az első ok a külső megrázkódtatások hiánya. Mióta a csehek az októberi forradalmak zűrzavarában védelem nélkül maradt osztrák és magyar vidékeket megszállták, egyetlen alkalommal fenyegette csak külső veszedelem az új állam fennmaradását: az 1919-es vörös offenzíva, mely a francia beavatkozás nélkül feltétlenül a Felvidék elszakadásához vezetett volna. Ha ez az esemény villámszerűen meg is világította a csehszlovák állam belső gyöngeségét és megalapozatlanságát, csak muló epizód maradt s a cseh «többségi nemzet»-nek azóta zavartalanul meg van a lehetősége, hogy a centralizáció munkáján háborítatlanul dolgozzék.

Ezt a kedvező lehetőséget még szerencsésebbé teszi az a körülmény, hogy a cseh centralizmussal szemben nem áll egységes nemzetiségi front: az egyes nemzetiségek külön-külön törekszenek eredmények elérésére, osztály-, párt- és egyéni érdekek szerint önmaguk is újabb alcsoportokra szakadozva. Ez a fő oka annak, hogy a nemzetiségi autonómiákért vívott harc több fronton változó hevességgel, különböző időpontokban, megosztott erővel folyik s a guerillaharcot vívó kisebbségekkel szemben tömör egységben felvonuló csehek ezeket a rapszódikus támadásokat elég könnyűszerrel ki tudták eddig védeni.

Legtöbb kilátása az autonómia gyors elérésére a *Ruthénföldnek* lett volna, mert ennek törvénybeiktatott jogalapja van az önkormányzat követelésére. A szövetséges és társult főhatalmak ugyanis a Ruthénföldnek az új Csehországhoz való csatlakozását csak a legszélesebb körű autonómia kikötésével engedélyezték s ennek biztosítására 1919-ben St. Germain en Laye-ben ők maguk kötöttek szerződést Csehországgal. A ruthén autonómia a Csehszlovák állam alkotmánytörvényébe is felvételre került. Ennek ellenére a ruthének önkormányzata máig is követelés maradt. Legfőbb oka ennek is az autonómiáért folyó harc lanyhasága, melynek magyarázatát elsősorban a ruthén társadalom szervezetlenségében kell keresnünk. A ruthénség nemzeti tudata elnyomott; önálló, benszülött ruthén intelligencia az 1920-as években alig volt. Ez nemcsak kedvező ürügyül szolgált a cseheknek az autonómia megtagadására, hanem lehetetlenné tette egy széles ívű nemzeti front kiépítését Prága centra-

lizmusa ellen is. Ruthén pártok, ruthén politikai és kulturális szervezetek helyett a történeti Csehszorból beáradó pártok és «csehszlovák» irányzatú helyiérdekű szervezkedések lepték el a tartományt és ígéretek hangoztatásával, személyes érdekek kielégítésével vonták magukhoz a nemzeti tudat híjával könnyen hajlítható vezetőket és vezetetteket. Elül jártak ez irányzat szolgálataiban az Oroszországból menekült ukrán emigránsok, akiket a szláv szolidaritás jegyében Prága helyezett el a Ruthénföld iskoláiban és hivatalaiban. A hiszékenyek, előnytvarók vagy kielégítettek ily módon a cseh imperializmus segédhadát képezték, viszont a kiábrándultak, elégedetlenek és elkeseredettek tömegeit a szovjet benyuló keze vonta oltalma alá. Így esett, hogy — furcsa ellentétképpen — a hatalmas ipari proletariátussal rendelkező Csehszlovákia legvörösebb területe az ipari munkást alig számbavehető mennyiségben felmutató Ruthénföld lett. Az önrendelkezés szempontjából a kommunista párt alig jelent többet, mint a csehszlovák színezetű szervezetek, hiszen ennek arca nem befelé, hanem kifelé, Szovjetország felé fordul. Az önkormányzatért tehát komolyan csak az aránylag csekélyszámú magyarság és az egyetlen öncélú ruthén párt, a Ruszin Autonómista Földműves Szövetség harcolt s ez utóbbinak képviselőiben pártvezére, Kurtyák Iván, több ízben is petícióval fordult a Népszövetséghez az autonómia életbeléptetését sürgetve. A csehszlovák kormányknak mindannyiszor sikerült ugyan kitérő válasszal a Népszövetséget megnyugtatni; ezek a petíciók azonban, melyek a szerződészegésre időnként felhívták a nemzetközi vezető körök figyelmét, mégis kellemetlenül érintették Prágát, s mikor a gazdasági krízis és a csehszlovák kormányzat nemtörődősége Ruszinszko nyomorát már annyira fokozta, hogy külföldi újságírók német és angol lapokban, mint a világ páratlan nyomortanyájáról számoltak be a Ruthénföldről, a cseh sajtóban az 1932. év folyamán olyan hírek jelentek meg, hogy az 1927-ben életbeléptetett tartománygyűlési rendszer helyett komoly autonómiatervezet kidolgozásán fáradozik a kormány. E híresztelések alighanem csak a közhangulat megnyugtatását akarták elérni s Kurtyák Iván váratlan és magyar szempontból igen súlyos veszteséget jelentő halála minden bizonnyal újból kísértésbe hozza Prágát, hogy eddigi halasztgató taktikáját — egyetlen tevékeny ellenfelétől megszabadulva — továbbfolytassa. Ilyen körülmények között megfontolandónak látszik, hogy vajjon a magyar kormányzatnak nem kellene-e átvenni a Ruthénföld autonómiájáért nemzetközi fórumok előtt vívott harc folytatását, hiszen ennek győzelemreviteléhez nekünk nemcsak nagy nemzetpolitikai, hanem elsőrangú gazdasági érdekeink is fűződnek.

Míntha gyorsabb sikerre lenne kilátása a szlovák autonómista törekvéseknek, annak ellenére, hogy a tótok nem hivatkozhatnak olyan megcáfolhatatlan jogi kötelezvényre, mint a ruthén önkormányzat követelői. A cseheket a szlovák autonómia tekintetében sem nemzetközi szerződés, sem alkotmánytörvény nem köti. De mégis van több okmány, melyre a tótok, mint jogalapra hivatkozhatnak; köztük a legfontosabb az ú. n. pittsburghi egyezmény, mely 1918 május 30-án egyrészt az amerikai tótság közt, másrészt Masaryk Tamás közt, mint a csehszlovák nemzeti tanács képviselője közt kötöttet s amelynek alapján ez utóbbi az amerikai tótok támogatását a csehszlovák állam gondolatához megkapta. Ez egyezmény szerint, melyet 1918 nov. végén Masaryk már mint a csehszlovák köztársaság elnöke is megerősített, a megalakítandó új államban a tótok autonómiát fognak élvezni. A tót autonómisták e szerződést természetesen ma is teljes érvényűnek

tekintik, ellentétben a csehekkel, elsősorban magával Masarykkal, aki a megállapodás érvényességét ma már kétségbevonja. Nyilatkozata szerint ő e szerződést mint magánember kötötte s az a csehszlovák állam fejét már semmire sem kötelezi. E felfogás etikai elbírálása nem lehet feladatunk, azt azonban a tót autonómistákkal együtt meg kell állapítanunk, hogy a jogszerűsége az egyoldalú utólagos érvénytelenítés mit sem változtathat.

Jogalap tehát van, autonómia azonban még sincs; holott a cseh centralizmus még jogalap híján is rég kénytelen lett volna a Tótföld önkormányzatának megadására, ha a harc 1918-tól a mai napig teljes erővel és egyforma kitartással vívatott volna. Sajnos, nem ez volt a helyzet. A cseheknek itt is sikerült az őslakosságot megbontani hasonló módszerekkel, mint a Ruthénföldön. A tótok, németek és magyarok sorait kikezdték a «csehszlovák» vagy «érdekvédelmi» irányú pártok. A szlovákságot különösen a cseh agrárpárt (földreform kilátásai!), a magyarságot a szociáldemokrácia, a németiséget a magyarelles új német párt gyöngítette meg elsősorban. A szlovákság autonómista részét a legújabb időkig a tót szavazóknak körülbelül felét képviselő katolikus Hlinka-párt alkotta. Ennek az útja is meglehetősen cikk-cakos. Intranszigenens magatartásukra Tukának súlyos elítéltetése (15 évi börtön) mérséklőleg hatott s csak a legutóbbi időben mutatnak megint élénk támadó kedvet, mióta a szlovákság folyton fokozódó nyomorúsága és a cseh államhatalom gazdasági nyomása a tömegeket egyre jobban radikalizálja. Ez az alulról jövő nyomás kényszerítette a pártvezetőséget, hogy összeköttetést keressen az evangélikus tótok pártjával, mely a legnagyobb élő szlovák költő, Rázus Márton vezetése alatt áll. E két párt együttműködése komolyabb sikerrel biztat, mint Hlinkának eddigi rapszódikus küzdelme. A siker kilátásai lényegesen nagyobbak lennének természetesen az egységes tót-magyar (szepesi)-német tábor megvalósulása esetén. A szlovák autonómisták azonban nem keresik a kapcsolatokat az utóbbiak felé. Oka ennek egyrészt a csehek által nagyratenyésztett magyargyűlölet, a «magyarónság» és a «magyar irredenta» vádjától való félelem, másrészt valószínűleg az is, hogy Hlinkáék Szlovákia autonómiáján — minden jel szerint — csak a szlovákok autonómiáját értik, a magyarokkal és németekkel szemben tovább szeretnék folytatni az elnyomásnak azt a politikáját, amelyet a cseh centralizmus kezdeményezett. Hogy e tekintetben milyen fejlődést hozhat az európai közszellem alakulása és a Duna-medence helyzetének változásai, a távolabbi jövő titka; az azonban bizonyos, hogy Szlovenszko autonómiája magyar szempontból lényegesen könnyebbé jelentene: általánosságban az új, agresszív-szláv irányzatosságú «csehszlovák» egységes nemzet kialakítására irányuló kísérlet végleges csődjét; a felvidéki magyarság szempontjából pedig az eddigi nyomasztó cseh-tót többség helyett egy magánál mindössze kétszer erősebb tót ellenfelet, amellyel szemben a siker nagyobb reményével tudná önvédelmi harcát folytatni, sőt — a cseh beavatkozás nélkül — megegyezés útját is remélhetőleg meg tudná ahhoz találni.

A tót autonómista törekvések a tömegekben mind nagyobb tért nyernek. Erre mutatnak nemcsak a tót nacionalizmus régi gócpontjainak (Hlinka- és Rázus-párt, Slovenská Matica) megélnékülő aktivitása, hanem a tót ifjúság autonómista felfogása is. A csehszlovák *centralista* pártok kezdeményezésére a múlt év júniusában Trencsénteplicre összehívott tót ifjúsági kongresszus megsemmisítő egyhangúsággal foglalt állást Szlovákia önkormányzata mellett. Ez esemény nemcsak azt mutatja, hogy a legújabb, autonómiákat és föderáció-

kat hirdető világrámlatok a tót ifjúságot is hatalmukba kerítették, hanem azt is, hogy a tót-cseh ellentét megszüntetése nem érhető el pedagógiai úton, ahogyan a csehek azt elképzelték. Ennek a magyar iskolát már nem látott, magyar szót nem értő generációnak megnyilatkozása világosan bizonyítja, hogy a tót másság-érzés nem a magyar befolyás produktuma, hanem egy tényleg meglevő lényegkülönség tudatosulása, melyet nem lehet fikciókkal elleplezni. Azok a módszerek, amelyekkel a csehek legújabb, diktatura- periódusukban kísérlik meg a szlovák autonómista törekvések elfojtását, aligha lesznek célravezetőek. Nehezen képzelhető el, hogy a szlovák autonómista pártok időleges elhallgattatása: sajtójuk elnémitása, népgyűléseik, agitációs útjaik betiltása a szlovák öntudat feladásához és a «csehszlovák» ideológia vállalásához vezetne. A cseh centralizmus végzetes tévedése az, hogy a szlovák autonómizmus eszméjének terjedését a vezetők lázításának tulajdonítja, amelynek elnyomásával az egész mozgalmat likvidálhatónak véli. Holott a helyzet a csehekre nézve sokkal súlyosabb: a vezetők inkább csak a visszhang szerepét töltik be a szlovák autonómista mozgalomban; az ő elnémitásuk (akár terror útján, akár a régi recept szerint lekenyerezéssel) a tót önállósági harcra már aligha lenne befolyással. A tömeglélek viszi ezt a mozgalmat (példa rá a Pribina-ünnepség!), mely az esetleges áruló vagy megfélemlített vezérek helyébe szükség esetén feltétlen ki fogja termelni az új vezetőket, akik a magyarsággal szemben is bizonyára megértőbb álláspontra tudnának helyezkedni, mint a mai vezetők, akiket multjuk, személyes élményeik túlon túl gátolnak a szlovákság helyzetének és érdekeinek tiszta megítélésében. A szlovák autonómista mozgalom előbb-utóbb mindenesetre kénytelen lesz eljutni ahhoz a felismeréshez, hogy a magyar kisebbséggel való együttműködése elkerülhetetlenül szükséges, de mihelyt ezt a ma még sokakra riasztólag ható beismerést megteszi s az egységes frontot az egyenjogúság és testvériség alapján a magyarsággal megteremti, a Tótföld autonómiájának kivívása nem lehet többé kétséges. Viszont, ha ehhez a lépéshez nem lesz meg a kellő erkölcsi bátorsága, féltő, hogy hosszú, meddő harcban fogja felőrölni erőit a cseh túlhatalommal szemben. Mert nem szabad elfelednünk, hogy ez erők nem túl nagyok: egy kétmillió nemzet, melynek intelligenciája részben elveszettnek tekinthető (a «csehszlovák» ideológia vallói!), melynek egyes rétegei anyagi okokból behódolásra hajlanak s amelynek gazdasági és politikai téren nincs meg a szabad mozgási lehetősége, nem folytathat évtizedekig harcot mindenki ellen. A szlovák autonómista harc vonal legnagyobb gyengeségét ebben találhatjuk meg: megfelelő hátvéd és szövetség hiányában.

Éppen ebben van viszont Csehszlovákia harmadik autonómista frontjának, a *szudétanémet* tábornak legnagyobb erőssége. A Cseh- és Morvaország határait vastagabb-vékonyabb, de megszakítatlan sávban lakó németiség nemzetiségi küzdelme szilárd hátvédet talál a szomszédos 70 millió germán tömbben. Míg tehát a szlovák autonómista harc (legalább is mai alakjában) a csehszlovák állam szempontjából tisztára belpolitikai jellegű, a szudétanémet kérdés egyúttal külpolitikai probléma is, melynek egész alakulását külső tényezők, Németország és Ausztria eseményei és állásfoglalásai is döntően befolyásolhatják. Ezt a tételt a szudétanémet kérdés legújabb etappjának (1918—1933) alakulása igen szemléltetően bizonyítja. Míg a csehekkel szemben igen erős kisebbséget jelentő szudétanémetiség a legújabb időkig, Németország nemzeti tudatosulásáig egészen lanyha harcot vívott az elvileg célul

kitűzött kulturális autonómiáért, az utolsó két esztendőben a németországi események hatása alatt annyira radikalizálódott, hogy a cseh centralizmus már csak a legerősebb harci eszközök alkalmazását látta velük szemben célravezetőnek. Az a szudétanémetiség, melynek nagy többsége a fordulat óta az állam iránt teljes lojalitást tanusítva, Csehszlovákia időleges konszolidációjához nagy mértékben hozzájárult és 1926 óta még a cseh kormánykoalícióban is hajlandó volt résztvenni s amely a német kulturális autonómia kívánságát elvként ugyan fenntartotta, tényleges kiküzdésére azonban jóformán mit sem tett, a legutolsó két évben tömegesen szegődött az élesen ellenzéki, *területi* autonómiát követelő és a csehektől szeparatiztikus szándékokkal meggyanusított nemzeti szocialista szudétanémet táborhoz. A csehek drasztikus óvintézkedései (a német nemzeti szocialista párt feloszlata, lapjainak betiltása, képviselőinek mandátumfosztása), valamint az új diktatúratorvény, mely a kormánynak lehetőséget ad a jövőben bármely párttal szemben hasonló eljárásra, egy időre mindenestre akadályozólag fognak hatni a szudétanémet autonómista (esetleg irredenta-) front további fejlődésére: az eddigi kormánytámogató német pártok (földműves- és szocialdemokrata párt) fel fogják használni az eddigi passzívista pártok feloszlataát megingott helyzetüknek a tömegekben való megszilárdítására s a hatalom támogatása mellett minden bizonnyal meg fogják kísérelni elvesztett párthíveik visszahódítását. Azzal is számolnunk lehet, hogy e pártok az újonnan életbeléptetett terror-rendelkezők hatása alatt államhűségüket tüntető módon fogják hangsúlyozni és kulturális önkormányzatra vonatkozó óhajaikat még az eddigi szordinós hangnemben sem fogják bizonyos ideig ismételni; az azonban bizonyos, hogy a szudétanémetiség autonómista követelését lehetetlen már többé elfojtani. A hitlerista forradalom már a csehországi németiség nemzeti öntudatosítását is befejezte. Ez a cseh politika számára keserű adottság, mellyel feltétlenül számolnia kell. A kérdés lényege itt ma már nem az, autonómia-e vagy sem, hanem milyen autonómia elégítené ki a németeket olyan mértékben, hogy adott alkalommal le ne szakadjanak az állam testéről. Mert a terror a pillanatnyi meghökkenés után feltétlen ez utóbbi irányban fogja eltolni a tömegeket. Ez pedig a körülmények szerencsétlen összetalálkozása esetén a csehszlovák állam széthullására vezethet. A szudétanémet autonómizmus egyelőre a föld alá szorult. Jelentősége azonban ezzel korántsem csökkent, sőt — radikalizálódása miatt — az állam szempontjából csak növekedett és megoldatlanság vagy további terrorista kezelés esetén a nacionalista és egyre erősödő Németország szomszédságában a cseh államra állandó életveszedelmet jelenthet. A szudétanémet területek autonómiakérdésének megoldása talán még nehezebb, sürgősebb és több ügyességet követelő feladat, mint Szlovákia vagy pláne a Ruthénföld önkormányzatának problémája.

Az igazi német autonómizmus időleges elnyomása, a szlovák autonómista pártok terrorizálása, a ruthén önkormányzati irányzat meggyöngülése, a magyarság megújuló üldözése egyelőre megint illuzóriusá teszi az egységes kisebbségi front kiépítését — legalább is parlamentáris keretek közt. Hogy azonban egy földalatti szolidaritást nem fog-e kifejleszteni a közös üldöztetés nyomorúsága és a közös szabadulás vágya, az nagy kérdés. Ez esetben a cseh nemzeti «többség» éppen az ellenkezőjét érné el annak, amiért a sokat hangoztatott demokráciával szakítva, a nyílt diktatura útjára lépett: az önkormányzati törekvések megsemmisítése helyett összekovácsolná azt a kisebbségi frontot, mely a parlamenti éra 15 éve alatt nem tudott létrejönni. Mi, csonka-

országi magyarok, a dolgok fejlődésébe természetesen nem tudunk döntően befolytani; ha azonban megmaradt nemzeti kisebbségeink mintaszerű kezelésével segítünk elszakított nemzetiségeinkben felébreszteni, illetve ébrentartani az összehasonlítás hajlamát, másrészt pedig félreérthetetlen világossággal nem szűnünk meg hangoztatni, hogy a Ruthénföld és Szlovákia részére 1918-ban messzemenő önkormányzatot akartunk adni s ezt a szándékunkat ma is és a jövőben is változatlanul álljuk, a magunk részéről is hathatósan előmozdíthatjuk a csehországi események kívánatos irányú fejlődését.

Moravék Endre.

VICOMTE DE ROCHEFORT: RASTLENOFF TRAGIKUS SZABADULÁSA.

Matvei Petrovics Rastlenoff keservesen bandukolt előadásáról hazatérőben a Volodarsky-prospekt girbe-gurba kőköcskáján. Matvei Petrovics az élettan tanára volt a leningrádi egyetem orvosi karán, a Tudományos Akadémia rendes és számos külföldi akadémia levelező tagja. Egyhangú élete egészen megoszlott egyetemi előadásai és az olyan közönséges házi foglalatosságok között, mint a fűrészelés, a konyhába való vízfordás és a végtelen álldogálások a fogyasztók soraiban, kik a kiosztási napokon a szövetkezetek vagy az állami raktárak kapui előtt gyülekeztek. Évek óta így folyt már ez a jól beosztott élet, melyhez végre is hozzászokott, bár különösebb örömet egyáltalában nem talált benne.

Mint annyi más napon, Matvei Petrovics lassan tette meg a hosszú utat, mely a Néva még mindig főnségesen szép partjain nyomorúságos lakásáig vezetett. Minden kanyarodónál kifújva magát mászta meg annak a roskadozó háznak hat emeletét, ahol meghúzódott. Lakása előtt egy levélhordót talált, aki türelmetlenül döngette ajtaját. Miután a levélhordó megbizonyosodott arról, hogy tényleg Rastlenoff elvtárssal beszél, követte az öreg tanárt a lakásba, melynek egy szobáját foglalta el Matvei Petrovics a feleségével. Míg a tudós letette felöltőjét, a postás a világ legegyszerűbb és legtermészetesebb hangján jelentette be, hogy egy Párisból érkezett levelet kell átadnia. Erre Matvei Petrovics rémesen elsápadt és megtántorodott. Ha földrengés rázta volna meg az ócska házat a pincétől a padlásig, az sem izgatta volna jobban föl, mint ez a hír, mely számára nem valami egyszerű eseményt, hanem valóságos szerencsétlenséget jelentett.

Mielőtt még felbontotta volna a borítékot, már olyan előérzete volt, hogy ezzel végzetes korszak nyílik meg számára. Elég volt látnia saját nevét, melyet a bolsevisták épp akkoriban vettek fel az ortodox marxizmushoz tartozó vörös tudósok irigyelt és alig megközelíthető osztályába, egy olyan borítékon, melynek bélyegzője Párist jelezett. Párist, mely minden befogadott vagy be nem fogadott kommunista elvtárs számára, akiknek kezén a levél csak keresztülment, gyűlöletes helyet jelentett. Páris, Páris — állt ezen a borítékon! Páris — a kapitalizmus barlangja, az imperializmus menedéke, az egész világ elnyomóinak búvóhelye, Páris, melynek nevét az egyetemi összejöveteleken — Matei Petrovics sohasem hiányzott róluk, akár «vegyesek» voltak, vagyis tanárok és hallgatók gyűlése volt, akár kizárólag a

tanáritestület ülésezett — a kommunisták több gyűlölettel ejtették ki, mint amennyi gyűlölettel szerepelt Corneillenál Róma neve Camille átkozódásaiban.

Páris — a tiltott ország, az átkozott város, mely a legközelebbi forradalomnak úgyis áldozatul esik. Zavaros, de kuszáltságukban is kellemes emlékek fordultak meg ekkor Matei Petrovics agyában, de riadtan nyomta el azokat, nehogy a postás leolvassa arcáról a gondolatokat. Páris — egy gyűlölt nemzet gyűlölt fővárosa, melyet a szovjet már tíz éve halálra ítelt. Páris — mely ezt a halált csak annak a munkásvérnek árán kerülte el, melyet Chiappe rendőrfőnök, a vérengző korzikai minden május és augusztus elsején kiontott, Blum, Herriot, Renaudel és a többi áruló tapsai között. Páris — ahol a kokottok (Matvei Petrovics e téren még az ifjúkorában divatos meghatározásnál maradt), ezek a kapitalizmus fertőjében termelt beteg virágok olyan ügyesen el tudják hitetni veled, hogy paradicsomban vagy — legalább is itt a földön! Ó, Páris!

Matvei Petrovics nem vette észre, hogy terhes felhőként sűrűsödő gondolatai tavaszi záport zúdítanak rá és az áradat a legváltozatosabb törmelékeket sodorja magával: emlékei, melyeket hiába próbált elfojtani, egy letűnt csodás korszakról beszéltek. És ebben az érzésviharban a gyűlések s a szovjetujtságotok szólamai cikkáztak, mint dübörgő villámok.

Párisból levelet kapni annyi volt tehát, mint a proletáriátus ellenségének lenni. Ezzel elvesztette a hatóságok nehezen megszerzett bizalmát, elvesztette a másodosztályú élelmezési jegyet... (Az első osztályút a kézi munkások kapták.) Párisból levelet kapni: ez a pusztulást jelentette... ó, ez rettenetes volt.

Jól játszott megvetéssel nyujtotta vissza Matvei Petrovics a levelet: nem szólhat neki, hiszen ő senkit sem ismer Párisban.

A postás elmosolyodott s e mosolyban Matvei Petrovics kegyetlen iróniát vélt felfedezni: a levél valóban neki szólt. A címzés szövege határozottan erről tanuskodott. Matvei Petrovics utolsó pár szál haja égnek állt volna koponyáján, ha nem tapasztotta volna össze a piszok, hisz már a mult hónapban elfogyott a másodosztályú jeggyel szerzhető szappanjáradéka. Így tehát már bizonyosan olvasták levélét a postán... Már tudomásuk volt Matvei Petrovics valószínű üzelmeiről. Hogyan moshatná tisztára magát? Istenem, hogyan bizonyítsa be, hogy ez a levél csak valami felbujtóknak, vesztére esküdt ádáz ellenségnek a műve lehet? Hogyan bizonyítsa be, hogy ő, kommunista hazájának hű szolgája, nem ismert, nem ismerhetett senkit — ott?

A postás távoztával Matvei Petrovics bizonytalanul forgatta kezében a levelet.

Jobb lett volna, ha nem veszi át? El kell-e azonnal vinnie felbontatlanul az Egyetem politikai vezetőségének? Kétségbeesés szállotta meg, furcsa, hideg ürességet érzett a gyomra tájékán s roskadozó térddel inkább lerogyott, mintsem leült a szoba sarkában két tuskóra tett deszkára, amelyet széknak, munka vagy ebédlő asztalnak használt aszerint, amint a tuskókat hosszant vagy lapjukra állítva helyezte el.

Matvei Petrovics kétségbeesése jogosult volt. Tíz évi munka, becsületesség, alázat és tökéletes behódolás egyszerre semmivé lehet — ó, bizonyára így lesz! — e gázság miatt. De ki akarhatta Matvei Petrovics vesztét? Schullermann, az ujdonsült akadémikus, kit egy szavazat hijján — valaki

tartózkodott a szavazástól — egyhangúlag választottak be az akadémiába? Schullermann azt gondolta, hogy ő nem szavazott! De ez tévedés! Hiszen ő Schullermannra adta szavazatát.

Podhalimoff! A rivális kolléga, kit a tudományos bizottság minap nyilvános megrovásban részesített, mivel a sejtek fejlődéséről szóló elmélete jelentékeny eltérést mutatott a marxizmus alapelveitől és aki elé példaként állította ugyanez a határozat Matvei Petrovicnak, a forradalmi tanokkal oly tökéletesen összhangban álló tudományos munkáit?

Stoierssoff végül, a fiatal s nem túlságosan képzett orvos, ki a fakultás diákjaiból és tanáraiból alakuló vegyes kommunistá sejt elnöke s akinek doktori értekezését kénytelen volt Matvei Petrovic kissé megkritizálni?

De mit ér a találgatás? A helyrehozhatatlan baj megtörtént. Nem használ semmit, ha felbontatlanul visszaadja a levelet... már ismerték a tartalmát... A tartalmát?... Hideg verejték verte ki Matvei Petrovicot. És ő még nem is bontotta fel!

Pénz van-e vagy volt a levélben, vagy élelmiszercsomagról szóló elismervény? Vagy az U R S S-t sértő kitételek?

Elkészülve a legrosszabbra, végre felszakította dermedten remegő, de hideghez szokott ujjaival — hiszen egész télen úgy kellett megtörni a mosakodáshoz a tálban képződött jeget — feltépte a borítékot, melyet a sietős mozdulattal egészen összeszakított. Azután elolvasta újra meg újra a néhány sort, melyet a végzetes levél tartalmazott.

Az Institut de France meghívta Matvei Petrovic «Kolléga urat», hogy szíveskedjék megjelenni a... centenáriumi alkalmából tartandó ünnepi ülésen, 19... ber 10-én... stb. Az elkopott kifejezések «Kolléga úr»... «fogadja őszinte nagyrabecsülésem nyilvánítását»... — mind egy eltűnt korszakból származtak, messzi halott multból elevenedtek meg s most ott táncoltak Matvei Petrovic elbáméskodó szeme előtt. Oly rég tilos volt neki «minderre» gondolnia! Oly rég eljutott már arra a megállapodásra, hogy «mindez» nem létezik s nem is létezett soha! Évek s akaratának mindennapi edzése kellett ehhez s valóban sikerült is neki; s lám, most egyszerre itt ez a kellemetlen meghívó, sírontúli formuláival s azt kiáltja: «Ez az élet igenis létezik; nem is szűnt meg soha!»

Nem tehetett róla Matvei Petrovic, hogy az addig gondosan elfojtott emlékek most egyszerre agyába tódultak. Hogy menekedjék ebből a helyzetből? Első gondolata az volt, hogy legjobb lenne nem válaszolni. Megvetni a kapitalizmusnak s hamis tudományának ördögi fondorlatait. Sziklaszilárdan állani a fékevesztett ellenforradalom provokációjával szemben!... Akaratának teljes megfeszítésével mégis visszaidézte a jelent. Már égette ujjait a levél.

Igen, de vajjon elhiszik-e, hogy nem válaszolt? Nem sejtik-e majd, hogy titkos úton küldött valami mérges rágalmazást a nagy Vörös Körtársaság ellen?

Matvei Petrovic szegény öreg szíve lankadni kezdett. Minél többet gondolt a helyzetre, annál bonyolultabbnak látszott. Végül elhatározta magát és hosszú keresés után egy kockás papírlapot találva, sárga borítékkal, gondosan megfogalmazott választ szerkesztett a kétszínű meghívásra. Matvei Petrovic kellő felháborodással utasította vissza a «botránys meghívást, melyet a rabszolga tudósok, a kapitalizmus csúszó-mászó silány bérencei mertek öhozzá intézni». Ő, mint a szabad marxista tudomány szabad szol-

gája, semmi közösséget nem vállal a proletáriátus elnyomóival, kik az igaz tudományt sárba tiporták.

Jól tudván, hogy levelét elindítás előtt még több figyelemmel cenzurázzák, mint a francia meghívót, Matvei Petrovics a legnagyobb gondnal szerkesztette meg, minden kitévelt hosszan mérlegelt, óvatosan válogatva össze azokat, melyek a lehető legkevesebb kétséget hagyták a kommunizmus iránti hűségére vonatkozólag. S bizony, elég jól sikerült neki a válasz. Még egyszer átolvastva a lelkesedéstől csöppögő iratot, Matvei Petrovics tökéletesen meg volt elégedve vele. Néhány bosszúálló sorban sikerült felhalmoznia mindazt, amit az ujságok és pártszónokok az ántánt, a kapitalizmus s a polgári rend fejére dörögtek. Sokáig habozott a befejezésen s végül az egyszerű és hűvös «proletári üdvözlétnél» maradt.

Ezek után Matvei Petrovics valamivel nyugodtabban várta jó öreg feleségének hazatértét, ki már immár három órája odavolt a szövetkezeti cukorkiosztásnál; már három hete halogatták ugyan, de ezúttal, végre, megtartották a kiosztást.

Rövid félóra mulva az öregasszony hazatért, elcsigázottan, átfázva és hosszankodva: mikor rá került a sor, az üzletet bezárták további készlet hiányában.

— Pedig 350 grammot kellett volna kapnunk!

Felindulástól remegő hangon adta elő Matvei Petrovics a történeteket. Felesége feltétlenül helyeselte, hogy ilyen módon igyekezett menekülni a kelepceből. Nyilvánvaló, hogy személyes rosszindulat szörnyű mesterkedéséről van szó s Matvei Petrovics minden eshetőségre legjobban így készülhet el akár (itt az öregasszony óvatosan fülébe súgta a szavakat) innen, akár külföldről származik a provokáció.

Mindazonáltal a tudós rosszul aludt s a következő nap folyamán másra se tudott gondolni, csak erre az ügyre. Mikor a nap mégis különösebb esemény nélkül telt el, egészen megnyugodott.

Levelét, amint gyanította, bizonyosan útközben elfogták, elolvasták, helyesnek találták (nem vigyázott-e eléggé stílusára? és esetleg el is küldték Franciaországba. Ha tehát a legcsekélyebb gyanú is támad az illetékeseknél ezzel a kapitalista imperializmus főfészkeiből érkezett levéllel kapcsolatban, válasza, melyből a legtisztább és legátérzettebb loyaltás árad, feltétlenül helyreállítja jó hírnevét a vörösök szemében.

A nap kellemes eseménnyel végződött: az öregasszony visszamenvén a szövetkezetbe, az annyira várt cukoradagon kívül kapott még 125 gramm glicerines befőttet, 100 gramm zsirt (valódi állati zsirt és nem valami pótlékot) s egy pár horgolt kesztyűt. A kesztyű ugyan túlkicsi volt Matvei Petrovicsnak s túl nagy a feleségének, de az asszony, még hazajövet elcserélte három font kenyérért — valódi falusi kenyér volt ez, nem amolyan szövetkezeti! — és két füstölt heringért. Valóságos lakoma volt ez, lukullusi dőzsölés, amint Matvei Petrovics elragadtatással állapította meg s ezt mind a ketten szerencsés előjelnek tekintették.

Még egy éjszaka telt el. Ezután Matvei Petrovics szokása szerint elment előadására. Különösen jó hangulatban lévén, úgy vélte, finom s alkalomszerű érveket talált, hogy kimutassa a marxista elvek biológiai alkalmazásának feltétlen szükségét. Futólag kikelt az eltompult burzsujtudomány ellen, mely inkább a forradalom ellen harcol, mint a tudományos igazságért (nem adták éppen akkor a fizikai Nobel-díjat egy arisztokratának, egy francia

hercegnek?) s különben is, ez a tudomány képtelen lenne felfedni az igazságot, mivel nem merít ösztönzést Leninnek és zseniális utódjának, műve folytatójának, Stalin elvtársnak munkáiból, ki az U R S S-t oly biztos kézzel vezeti a szebb kommunista jövő felé.

E szónoklatra a hallgatóság lelkes éljenzéssel felelt, annál is inkább, mivel több hallgatót, kiknek felfogása jobb felé tolódott el, a G P U épp azidőtájt tartóztatott le, száműzetésbe küldvén őket. A többi elvtárs ezért hangos kifejezést akart adni Stalin forradalmi elveihez való hűséges ragaszkodásának.

Míg a hallgatók moraja elcsöndesedett, a felügyelő elvtárs (ki kétszeres felügyelettel volt megbízva, kötelessége lévén meggyőződni úgy a tanárok, mint a hallgatók elvűségéről) Matvei Petrovicshoz lépett s tudomására hozta, hogy az egyetemi tanács segédtitkára sürgős közlendőkkel várja. Matvei Petrovics émelységfélét érzett, gyomra összeszorult s térdét mintha csipkedték volna: Sukinsohn elvtárs, a tanács segédtitkára s az egyetem kommunista sejtjének elnöke korlátlan hatalommal volt felruházva. Az öreg tanárok érintkezése nem a legkellemesebb volt ezzel a fiatal — huszomhároméves — óriással, kit a legorthodoxabb s a legmerevebb forradalmi szellem vezetett. Általában elrémitette az idős urakat, akik már nem tudván beleilleszkedni a kommunista élet és tudomány új követelményeibe, mindig attól féltek, hogy Sukinsohn elvtárs tévtanokon, vagy azoknak a vezérelveknél hibás értelmezésén kapja rajta őket, melyeket a vörös tudósok utolsó kongresszusa 453 jelenlevő egyhangú szavazatával fogadott el.

Háromnegyedórás vagy talán egész órányi várakozás után Matvei Petrovicsot bevezették a segédtitkárhoz. Anélkül, hogy válasza méltatta volna a tudós félénk «jó napot, elvtárs» köszöntését, a titkár kellemetlen, megvetéssel és felháborodással kevert mosollyal sokáig Petrovicsra szegezte szemét. Matvei Petrovics kötelességének tartotta, hogy szintén mosolyogjon, száját bizonytalan szorongás tette szárazzá. Végre Sukinsohn elvtárs megszólalt. Sziszegő és megközelíthetetlen magasságból alászálló hangon, mely fáradt volt a ránehezülő méltóság súlyától, megkérdezte: igaz-e az, hogy Matvei Petrovics a párisi kongresszusra levelet kapott s ha igen, miért nem értesítette 24 órán belül úgy az Egyetemi Tanácsot, mint a Tudományos Akadémiát. Matvei Petrovics azt hitte, a világ összeomlik körülötte. Lába megroggyant s hiába keresett széket, ahová leroskadjon, nem volt más, csak a segédtitkár karszéke, ki kényelmesen himbálta magát abban, miközben töltőtollával hanyagul játszott. Matvei Petrovics észrevette, hogy a töltőtoll aranyból van s csodálkozott, hogy még képes efféle megfigyelésre. De ez a kikapcsolódás csak a kétségbeesésig fokozódó rémület jele volt. Fel-feltörő hangon próbálta a tudós kifejteni eljárásának indokait. Nem mintha sokáig kellett volna gondolkoznia a döntésen: elutasító válasza, melyet, sajnos, Sukinsohn elvtárs nem látott (természetesen be kellett volna mutatnia), híven kifejezte az ösztönös felháborodást, melyet nem igyekezett türtőztetni minősíthetetlen szemtelenség láttára... Matvei Petrovics érezte, hogy belezavarodik. Most már ő maga sem értette az ostobaságot, az esztelenséget, melyet a durva kihívással kapcsolatban elkövetett.

Elhallgatott és mozdulatlanul állt, meggörcsült háttal, kezei, ezek a hirtelen elfáradó kezek vértelenül remegtek s — hiába ellenkezett, akaratát a fizikai szenvedésig megfeszítve — szemei mereven tapadtak a töltőtollra, mely vidám sárga fényt vetett a segédtitkár mozgékony s közömbös ujjai

között. Végül a titkár törte meg a csendet s higgadtan magyarázni kezdte, hogy az efféle sietség s az arra következő mély hallgatás csak bűnös lelkiismerettel magyarázható s következőskép súlyos gyanúra ad okot... hogy az ügy tulajdonkép nem is ezen fordult meg... s hogy Matvei Petrovics válasza a francia meghívásra, melyről ő, Sukinsohn már tudomást szerzett — ekkor kihúzott a fiókból egy papírlapot, melyet Matvei Petrovics előbb felismert, mielőtt meglátta volna — dagályos, az őszinteség hiánya miatt egészen nevetséges s az adott helyzetben teljességgel, tel-jes-ség-gel célszerűtlen. Csodálkozni kell, hogy egy oly ember, ki a halhatatlan Lenin meggyőződéses követőjének mondja magát, nem igyekezett a vörös tudomány hasznára fordítani, a kommunizmus apostolának elvei szerint, a polgári imperializmus eme váratlan meghívását.

Egyszóval Matvei Petrovics köteles megírni francia kollégáinak, hogy örömmel tesz eleget meghívásuknak, köszönetét fejezi ki, hogy ez alkalommal a vörös tudomány üdvözlét Európának átadhatja.

Matvei Petrovics azt hitte, hogy rögtön összeesik. Sukinsohn elvtárs nem adott ere időt, közölte, hogy a meghívón jelzett idő előtt tizenöt nappal el kell indulnia, úgy hogy megállhasson Berlinben s a kongresszus előtt még Londonba is átrándulhasson. Utazásában titkárnő kíséri el; különböző okokból helyesebb lenne azonban, ha ez mint felesége szerepelne s ha Matvei Petrovics úgy is bánna vele — a lehetőséghez képest. (Itt a segédtitkár elmosolyodott, de Matvei Petrovicsnak nem volt már ereje vele mosolyogni.) Ne féljen, el lesz kényeztetve, csinos fiatal nőt kap majd.

... A jelzett napon Matvei Petrovics hajóra szállt azzal a hölgyel, kinek egy hónapig Raissa Pavlovna Rastlenovának kellett lennie s elindult vele Berlin felé.

* * *

Vajjon csak egy szerkesztőségi titkár hihetetlen ostobaságáról volt szó vagy az oly ügyesen rejtőző, de mindig ártani kész «forradalomellenes hidra» újabb felbukkanásáról? Senki sem tudhatja bizonyosan, bár e provokáló megjegyzés miatt, mely alább olvasható, az U R S S Akadémiai Tudósításainak egész szerkesztőségét elmozdították s elnökségét, a Tudományos Akadémia örökös titkára s a Szépművészeti Akadémia két tagja személyében a Solovkokhoz vitték, ahol eme szórakozott tudósok fát vágznak majd a gyűjtőtáborban, a G P U rendelkezése szerint...

A párisi kongresszus már négy napja tartott s végéhez közeledett. Este hazatérve a Hôtél de Normandiebe Raissa Pavlovna kíséretében, kinek a legszárazabb gyűléseken való kitartó jelenléte meglepte Matvei Petrovics európai kollégáit, a tudós ott találta levélszekrényében az Izvesztiját, a Pravdat s az Akadémiai Tudósítások e heti számát. Csak a nyomtatványok jöttek az ő nevére; a posta többi része először Raissa Pavlovna kezén ment keresztül, aki főleg a párisi emigránsoktól érkező levelekre szeretett a tudós nevében válaszolni. Ilyenkor Matvei Petrovics csak aláírta a nevét. Az emigránsok ugyanis a tudóstól felvilágosításokat kértek az oroszországi állapotokról, felhívták, hogy lépjen át az emigrációba s heves szemrehányásokat tettek amiatt, hogy a haza hóhérainak szolgálatába állt. Raissa Pavlovna serény tolla hol maró, hol érzélgős válaszokat adott, dicsérvén az U R S S jótéteményeit s minden esetben felhívta az illetőt, hogy haladéktalanul térjen vissza a szabadság honába.

Óvatosságból nem mert francia lapokat olvasni — az egy Humanité

kívételével — s még kevésbé a Párisban megjelenő orosz újságokat, Matvei Petrovics ezért élvezettel futotta át az *Izvesztija* és a *Pravda* hatalmas oldalait s az *Akadémiai Tudósítások* szerény kis hasábjait. Elvont nyelvezetükhöz szokottan egy rajta kapott gimnazista szomjúságával olvasott a sorok között a papíron győzelemmé szépített nehézségekről, a sikernek elkönyvelt zavarokról.

Amikor egy alkalommal Raissa Pavlovna elment bevásárolni a Galerie Washingtonba s magával vitte a szoba kulcsát, Matvei Petrovics hozzászokva már ezekhez az elzárásokhoz, nyugodtan elhelyezkedett karosszékében s egy csésze tea meg krémes sütemény mellett szétterítette az *Akadémiai Tudósításokat*. Fél óra múlva egy ártatlan híradást olvasott a lap negyedik oldalán, amely kis hír mégis a szerencsétlen és óvatlan szerkesztőség fejére zúdította a mindig éber G P U méltó haragját:

«Mély sajnálkozással értesültünk Anna Stepanovna Rastlenova elvtársnőnek, nagy vörös tudósunk, Matvei Petrovics Rastlenoff hűséges élettársának elhunytáról. Mélyen átértzett részvétünk fejezzük ki a marxista tudomány rendíthetetlen előharcosának, kit e súlyos csapás épp akkor ér, mikor forradalmi kötelességből eltávozva felesége oldala mellől, Párisba, a nemzetközi szélhámosok búvóhelyére viszi a forradalmi tudomány vörös zászlaját. Rastlenoff polgártárs örömét, hogy néhány napon belől visszatérhet áldott kommunista hazájába, megzavarja e szomorú hír, de a teljesített kötelesség tudata elegendő erőt ad neki e szerencsétlenség elviseléséhez».

Rettenetes, vad fájdalom markolt Matvei Petrovics szívébe. A «jó öreg» meghalt! Nem tudta teljesen megérteni mit jelent ez. S mégis oly egyszerű volt: az öregasszony halott. Kis fagyos szobájukban, ott a vörös városban — olyan valóságosra innen hazagondolni — nem tipeg többé az íróasztalnak szolgáló deszkától a hordozható kályháig . . . Tehét meghalt. Őrült kétségbeeséssel tett magának szemrehányásokat, miért is nem gondolt reá ezekben a napokban. Ha hazatér, nem látja hát viszont fényes, mosolygó szemét, melyet 40 évig egyformán szeretett, nem látja viszont azt a gombaszerűen ráncos arcot, melyet olyan nagyon szeretett, ragyogó szépségében, mikor húszéves volt, s még most is, ványadtan, a hatvanadik évben. Meghalt. Elhamvasztották. Még sír sincs, ahová elmehetne; csak egy cserépedény, nevetséges és kegyeletsértő kis urna, melyet majd nyomorúságos szobája sarkába tehet . . . Ha visszatér . . . ha visszatér . . . ha visszatérne.

Pár perc óta Matvei Petrovics csapongó gondolatai szélvészfényként keringtek e szavak körül: ha visszatérne. S miért is térne vissza?

Fájdalma mélyéről nagy, roppant világosság lobbant fel: amikor elküldték e kongresszusra, tudtára adták, hogy minden kilengés vagy ott maradási kísérlet feleségének azonnali kényszermunkára való ítéletét vonja maga után «a jó öreg» túsznak maradt odahaza. Most ő meghalt. Nincs már senki túsznak! Micsoda bosszúság a hóhéroknak! S akkor miért térne vissza? Most a remény és az öröm még szégyenlősen, de már legyőzhetetlenül felserkent Matvei Petrovics megfiatalodott szívében. Szerető hálával fordult gondolatban még egyszer a «jó öreg» felé, ki halálában is őt szolgálta. Azután tette készült. Teát öntött az asztalra s feltörölte az *Akadémiai Tudósítások* lapjával, melyen a gyászjelentés állott. Oly erősen dörzsölte a papírt, ahogy csak bírta: fontos volt, hogy Raissa Pavlovna ne olvashassa el s még fontosabb, hogy minderre természetes és gyanút sem keltő magyarázatot találjon. Mikor a papírlap már teától átázott rongycsomó lett, a sarokba dobtá,

de elég látható helyre. Azután széthajtotta az *Izvesztiját* — holnap olvashatja a *Tempst*, a *Matint*, akár a *Figarot* is, ha kedve tartja — s várt, gondosan beállított arckifejezéssel, melyet annál is tökéletesebben ölthetett magára, hisz évek óta ő maga s vele annyi más egyebet sem tett a U S R R-ban.

Raissa Pavlovna hat óraker tért haza, sűrögve-forogva, csomagokkal megrakottan. Észrevévén a kis piszkos papírcsomót, gyanakodva felkapta — Matvei Petrovics szíve ekkor hevesen dobogott —, de megnyugodott, mikor kisillabizálta az ujság címét. Félnyelkor együtt indultak dinerre. A tudós szándékosan — most már csak a kedvező pillanatot leste — rávette a hölgyet, menjenek az egyik nagy kávéházba a Boulevardon. Ez az örökké zsúfolt kávéház, több kijáratral a Boulevardra s a szomszédos mellékutcára, kedvezett terveinek.

Étkezés közben Matvei Petrovics, megtörve szokásos hallgatását, sürgős tennivaló ürügyével lesietett a ruhatár és mosdó helyiségébe. Majdnem azonnal fel is jött onnan egy másik lépcsőn, melyet vastag oszlop takart el Raissa Pavlovna elől s nem tudva többé mérsékelni magát, kirohant s eltűnt a tömegben. S mikor tíz perc multán Raissa Pavlovna nyugtalankodni kezdett a vörös tudomány csillagának, Rastlenoff polgártársnak távolléte miatt, az a kövér, szélesarcú, lelógó bajuszú munkás, ki a *Humanitét* olvasta az Invalidesről indul Metroban, nem is gondolta, hogy egy olyan embert szorított az ajtóhoz, ki csak pár perce nyerte vissza szabadságát.

* * *

— Így segített engem haláláig a «jó öreg». Egész életében csak segítésemre volt — fejezte be Matvei Petrovics. — Halála nem remélt örömet szerzett nekem, a szabadulás örömét. Neheztelhet-e reám azért, mert boldog vagyok? — Ujjával szórakozottan dobolt a márványasztalon, egy csendes Boulevard St. Germain-i kávéház terraszán, hol már egy órája ültünk. Felhajtotta sörét, szomorú, szelid mosollyal rámnézett és így szólt:

— És tudja pár napja kivel találkoztam? Raissa Pavlovnával, kiszolgáló egy kis vendéglőben. Egyedül nem mert visszatérni az U S R R-ba s néhány nappal szökésem után ő is belépett a «nevozvrascsencik» vagyis a «vissza-nem-térők» egyre népesebb sorába. Viszontlátásra, fiatal barátom!

Rongyos cipőjével, ócska, foltos s vékony felöltőjében, piszkos kalapjában lassan távolodott az utcalámpák fényében Matvei Petrovics, minden gazdagok közt a leggazdagabb, mert tudja, hogy mit ér a szabadság.

Fordította: Göbl László.

VERSEK

BEATUS ILLE...

A csend mosolygó arca úgy hajol fölém,
 mint vén dajkám, ki álmodat babusgatván
 fáradt fülembé zsongó nótákat dudol...
 — Szép, régi, harsány évek ivadéka, én!
 Félénken jöttem, szürkén, és a rokonság
 csendes, muskállisztnű szeretetével
 tákargatott; s véd most aggódón, egyszerűn.
 — Apám, a hegy, élém sétált jó messzire
 s kémlő szemekkel leste fáradt lépteim,
 hajlott testem, és szertehulló színeim,
 komoly csóválással lengette hallgatag
 szelid fenyőszakállát. Fáradt szívemet
 kézenfogta egyszerre védő, végtelen
 kezével. Selymes, árnyas úton vitt haza
 a Házhoz, szép anyámhoz. És ő szürkülő
 zsindeyhaját kicsinyke kontyba fésülvén
 — ablakszemén homályosult, öreg mosoly —
 hozta élém öleiben: kertjében színes
 csokrát nagy szalviákkal, bukszusokkal, és
 szagos fodormentákkal. Végül pajkosan
 — izgult ajándékvárás csillog arcukon —
 előszaladnak édes testvérkéim is:
 A szilvás hozza tzes szilvacsókjait;
 a zöld fenyőfa illatával simogat;
 s körülszoritva ifjú szőlőindáktól
 nézem szőlő-nővérem asszonytermetét.
 És férfiás keményen rázza jobbkezem
 a loggia s a bástya: két kamasz öcsém.
 — Körülülnek, és én mesélek sok mesét:
 hogy durva láрма és szemét van odakint;
 és hogy sietni kell mindig. Hogy nincs idő
 nótát keresni és pihenni csendesen.
 Hogy kergetettje voltam hajszolt, lüktető
 napoknak; és hogy már elfáradtam nagyon...
 — Aztán ülünk szelid csendben. Középen én,
 a hazatért fiú, s köröttem ámulón,
 boldog-büszkén a többi. S szép anyám, a Ház,
 most ringó árnyékkarral átölel puhán...
 Apám, a hegy magas csúcsokkal örködik.
 A csend mosolygó arca úgy hajol fölém,
 mint vén dajkám, ki álmodat babusgatván
 fáradt fülembé zsongó nótákat dudol...
 Most boldog, szárnyas kézzel trok verseket!
 — Beatus ille, qui procul negotiis...

íjj. Ambrózy Ágoston.

ÉVA: MINDEN.

Sötét hajad nem őszül meg soha
s pernye nem lepi két szemed tüzét.
Fiús-kemény szád finom mosolya
a halál játylát zengve tépi szét.

Verseim táncoló mentő-övén
így éred el az örök partokat,
s míg torlás gyilkol évet és teret:
téged derült időtlenség fogad.

Mert te vagy minden: vágy és gondolat
és lelkes kéz, amely a húrba kap —
az arc, mely jeges éjszakám fölött
úgy gyúlt ki, mint sugárzó sarki nap.

Képes Géza.

A BETEG VILÁGA.

A nagybeteg a szobához kötött,
széktől-székiig: ez néki a világ itt,
élet s halál, amely minden mögül,
még a függönyök mögül is ástl.

Az ég s a föld: a foszlós menyezelt
s a szürke padló, — egy csepp víz: a tenger,
mik folyton ingnak, folyton játszanak
szegény beteggel.

Ó rossz a láz is, rossz, kísértetes,
és rossz a baljós, torzruhájú éjjel!
Nálatok nincs kísértet, csak ha ti
komiszkodtok néha egymás szívével.

Nálatok nincs kísértet, nincs lidérc,
csak itt, e furcsa, törpített világban,
ahol oly durván ránkzörög a félsz,
faj csikorog a könnyben és a vágyban.

És fekszünk, fekszünk, ámult-könnyesen,
mint nagy babák, álomba ringatózva —
és néha a levegőbe kapunk,
ki tudja: mért e látatlan fogócska?

S a vízcsatorna szomszjasan hörög,
a szomszédban egy gyereket püfölnek,
lármáznak, nyítnak, vajh, kit érdekel
merész zaja egy másirányú földnek?

Egy más világ . . . vajjon kit érdekel?
Széktől-székiig: ez nekünk a világ itt,
élet s halál, amely minden mögül,
még a függönyök mögül is ástl.

Horváth Izabella.

A HALÁL KULCSAI.

Dícséretet nyert elbeszélés.

*Kezemben tartom a Halál Kulcsait...
Apokalipszis I. 18.*

AZ ESTI autóbusz érkezése mindig élményt jelentett a «Sport-hotel» nyaralóinak, főleg szeptemberben, amikor az eseménytelen napok kíváncsivá teszik a legzárkózottabb embert is. A szálloda ablakaiból a völgyre lehetett látni s a gyerekek minden nap azért versenyeztek, hogy ki veszi észre először a láthatatlan szerpentin elején felbukkanó autóbusz lámpáját, mely szeszélyes keringésével a szentjánosbogár céltalan útjaira emlékeztetett. A távoli városokban hagyott élet szimboluma volt ez a lámpa: az apát jelentette, aki ajándékokkal megrakodva érkezik, a férjet, akit szeretettel vagy unt arccal várnak, a levelet, melytől oly sokat remélünk s mely csak akkor jelent valamit, ha nem jön meg, s a mindennapi ujságot, háborúk, földrengések és gyilkosságok megszokott híreivel. Olyan volt ez a magányos szálloda itt a hegyek között, mint a sejt, mely él ugyan, de élete a szív lüktetésétől és a vér szüntelen keringésétől függ.

Az esti csendben, mely az őszi napokban szinte bántó volt, már messziről hallani lehetett a motor bűgását, majd hirtelen éles fény-sugár csapódott a várakozók szemébe s amikor vakságukból magukhoz tértek, az autóbusz már a feljáró előtt állt, remegve és gőzölögve, mint egy megfélekezett állat. Egyetlen utast hozott, egy középkorú, fekete pelerines férfit, aki tétova zavarral állt néhány pillanatra a kíváncsi csoport előtt, a reflektor kíméletlen fényében, majd a szálloda portásának kíséretében belépett a hallba. Beírta személyi adatait az eléje tett könyvbe; mikor a *foglalkozás* rovathoz ért, keze egy pillanatra megállt, tekintete végigsuhant a tiroli motívumokkal díszített falon s szinte észrevehetetlen megtorpanás után a határozatlan fogalmú *magánzó* szót írta le. Két hétig akar itt maradni, esetleg tovább, különös igénye nincs, egy csendes és egyszerű szobát kér. Folyékonyan beszélt németül, csak hangjának alig észrevehető remegése és tekintetének félszége árulta el, hogy idegen, aki ösztönösen érzi elszigeteltségét. Mihelyt magára maradt szobájában, mely világos bútoraival és hatalmas ablakával megnyugtatólag hatott, arcának zavartsága eltűnt s a tükörből egy öntudatos, kissé fáradt tekintet meredt rá, melytől hirtelen elfordult, mintha más irányt akart volna adni gondolatainak. Kicsomagolta ruháit: egy sötétszürke öltönyt, mely láthatólag egyenesen a szabótól került bőröndjébe, s egy fekete, kissé viseltes kabátot a hozzávaló csíkos nadrággal; a magávalhozott

könyveket az éjjeli szekrényre helyezte, kivéve a Breviárium őszi kötetét; ezt ösztönös mozdulattal kabátzsebébe süllyesztette, mintha idegen tekintetektől akarná elrejtetni. Aztán érdeklődve nézett körül szobájában, a közepén álló asztalkát odább tolta, a virágállványt az ajtó melletti sarokba helyezte s néhány perc alatt teljesen átalakította a szobát egyéni ízlése szerint. Vannak emberek, akik minden környezetbe beilleszkednek, mintha évek óta ott élnének; titokzatos ösztön vezeti őket, mely ismerős jelleget kölcsönöz a környező tárgyakkal s megváltoztatja ridegségüket.

Csengetett s a vacsorát kérte. A pincér meglepődve nézte a szobában végbement változásokat s az új vendéget, aki a nyitott ablaknál állva az esti tájat szemlélte. A távoli hegycsúcsok komoran és fenyegetően meredtek a magasba, az égből az éjszaka nagy hullámokban ömlött alá, ellepve az erdőket s az utakat. A földszinti ebédlő egyhangú zúgása időnkint elhalkult, majd ismét felerősödött, mintha valaki az ablakokat kinyitotta volna. Fázósan összerázkódott, leült az asztalhoz s gépiesen enni kezdett. Volt valami brutális az arc kifejezésében s mozdulataiban, ami legjobban őt lepte volna meg, ha véletlenül az asztal felett függő tükörbe néz. Előregörnyedt, mint az aggastyánok, a szalvéta lecsúszott térdéről s balkeze élettelenül csüngött az asztal alatt. A pincér gyümölcsöt hozott, megkérdezte hogy nem parancsol-e valamit s eltávozott. Amint az előtte levő szőlőfürtöt nézte, talán valami véletlen ráemlékezés hatása alatt a kolostori ebédlőben érezte magát, abban az ebédlőben, mely húsz éven át mindennap háromszor fogadta be s melyet most örökre elhagyott. Arra gondolt, hogy ott róla beszélnek, az aposztata papról, szánakozva vagy megvetéssel s ő egy idegen országban egyedül ül egy szállodai szobában, érthetetlenül szemlélve elmúlt életét. «Nem tehettem másként, ez volt az egyetlen megoldás. Nem tudtam volna egy percig sem hitetlenül s érzéketlenül ottmaradni. Nem akartam magamat ámitani s másokat még kevésbbé. Azt mondták, hogy vissza fogok menni. Soha!» Lent egy nő nevetett, erőltetve és bántóan, szófoszlányok jöttek a vendég szobájába, valahol egy ajtó csapódott be, de ő semmit sem hallott, körülötte megszűnt az idő és a tér, nem érdekelte semmi külső esemény. «Azt mondták, hogy vissza fogok menni.» Ledobta magáról ruháit, leoltotta a villanyt s úgy menekült az ágyba, mintha kriptába feküdne be. Az elmúlt napok eseményei rohamosan növekvő összevisszaságba bogozódtak, már nem emlékezett semmire s nem értett semmit, csak a lepedő enyhítő hűvösségét érezte. A villanykörte fénye néhány pillanatig még forgott fejében, mint valami különös tűzijáték, majd hirtelen kialudt s ő elmerült az öntudatlanság szédítő örvényében.

Másnap hajnalban ébredt fel, mint évtizedek óta. Életének sorsdöntő belső változását a test gépies törvényei nem követték, a meg-

szokás erősebbnek mutatkozott minden lelki válságnál. Az álom és az ébredés között, az öntudatot megelőző időtlen pillanatban ajkai a megszokott reggeli fohászzkodást kezdték mormolni: *Deus, Deus meus, ad te luce vigilo. In nomine Patris qui me creavit . . .*, de amikor a kereszttetésre került a sor, zavartan s mintegy szégyenkezve önmaga előtt, megtorpant. A halálhoz hasonló mély álom után összetörtnek érezte magát s tagjainak csontigérő, tompa fáradságát még fokozta a szokatlan levegő, mely itt a hegyek között az első napokban elszedíti a városi embert. A szobában félhomály volt, a köd szinte benyomult, belepve a falakat s a bútorokat. Szomorú eső esett, alig hallhatóan, mintha az őszi levelek zizegnének a parki fákon. A tegnapi tájból most semmitem látszott, párás, tejszerű anyag töltött be mindent s teljesen elzárta a szállodát a külvilágtól. Lent, a bejárat fölött egy lámpa égett, hasztalanul küzködve a mindjobban sűrűsödő köddel, mely alattomos támadásaival már elfoglalta a kiálló párkányokat, a balkonok erődítményszerű vonalát s most végső rohamra indul az ellenséget jelző halovány lámpafény ellen.

Öltözködni kezdett, sietve, mint aki elkésett. Bizonytalan mozdulatai elárulták, hogy gyakorlatlan a gallér bekapcsolásában s a nyakendőkötésben: hiába ellenőrizte kezének munkáját a tükörben, a szokatlan látvány végül teljesen megzavarta s meg kellett elégednie egy csomóval, mely ferdén tapadt a gallér pereméhez. Érdeklődve nézegette magát, mintha egy idegennel állna szemközt, akit valahol, valamikor már látott s most nem tudja, köszönjön-e, mintha megismerné, vagy egyszerűen keresztül nézve rajta, észrevétlenül haladjon el mellette. Sötétbarna haja egészen beárnyékolta homlokát, mely alól két tágranyílt, különös fényű szem vizsgálta tükörbeli mását: arcának fáradt vonásait, összeszorított ajkait, kissé előreugró állát, mely merevvé tette a különben szelíd arcot s pillanatokig majdnem durva kifejezést kölcsönzött neki. Alakját még megnövelte a fekete öltöny, válla előrehajolt egy láthatatlan teher súlya alatt, úgy hogy az egész alak szinte egybefolyt tükörbeli másával és a homálllyal, mely egy fokkal sötétebb és mozdulatlanabb volt, mint az ablakig érő köd. Körülötte minden néma volt, a szálloda vendégei aludtak, mint a halottak, csak az eső türelmes zizegése és a nyugtalanul áramló ködtömeg jelezte az életet. Kinyitotta az ablakot s hirtelen kedve támadt kimenni, elmerülni a ködben. Az emeleti folyosón senki sem tartózkodott, csak a lépcsőn lemenet ütközött egy szolgálóba, aki anyyira elcsodálkozott a korai felkelőn, hogy köszönni is elfelejtett. Amint kilépett a szállodából, az arcára hulló apró cseppek és a fanyar őszi levegő egészen felüditették. «Nem térek le, nehogy eltévedjek», mondta magában s gyors léptekkel elindult az olajtól fénylő úton, melyet kétoldalt fiatal fák szegélyeztek. Mintha felszabadult volna a napokig tartó nyomás alól, a mozgás megnyugtatta idegeit s elterelte figyelmét önmagáról. Úgy tetszett neki, mintha a körülötte levő anyag

szétfoszlott volna, hogy egy nem tapintható szellemi világ maradjon csak számára, melyben egy árnyék bolyong: ő maga. Mit keresett? Semmit. És mégis az volt az érzése, hogy határozott cél felé halad ezen a szelíden lejtő, állandó fordulatokkal megszakított úton. Olykor megállt egy pillanatig, körülnézett, mintha valamit keresne, de csak a lábánál levő fénylő földet látta és a legközelebbi fa ágazatát s az volt az érzése, hogy egy toronyban van, melyet mindjobban körülzár a köd, hogy végül is teljesen elnyelje.

Amikor két óra múlva visszatért a szállodába, mintha teljesen kicserélődött volna. A szomorú őszi idő enyhítőleg hatott idegeire, szorongó nyugtalansága megszűnt s egy különös szédület megszabadította azoktól a gondolatoktól, melyek néhány hét óta minduntalan elébe tolultak s az utolsó napok érthetetlennek látszó forgatagában tetté kristályosodtak ki. Az volt az érzése, hogy kilépett önmagából s most semmi sem köti régi énjéhez, mely csak annyira érdekelte, mint egy levetett ruha. Könyvet vett elő, Baring *Friday's Business*-ét s az asztali lámpa fényénél olvasni kezdett. Egykori szerzetestársai nagyon meglepődtek volna, ha most látják: nyugodtan és megelégedett tekintettel hajolt könyve fölé, mint egy gyerek, aki mindennapi leckéjét elvégezve az esti csendben elmerül képeskönyve színes lapjaiban. Vagy talán a végső fellobbanás előtti fekete szélcsend vette körül s nyugtatta meg, mint a haldoklót az agóniát megelőző pillanatnyi jólét. Az órák észrevétlenül multak, a szálloda vendégei szobájukban unatkoztak vagy a hallban beszélgettek, kint változatlanul esett, a köd úgy lebegett a tájon, mint a temetési tömjén, lent a völgyben emberek dolgoztak, valahol Angelus-t imádkoztak a szerzetesek, de ő nyugodtan ült szobájának magányában, elmerülve egy regény különös meséjébe.

Délután fojtogatni kezdte az egyedüllét. Idegesen lökte el magát a könyvet s járkálni kezdett szobájában, majd mintha eszébe jutott volna valami alkalmas megoldás, lesietett a hallba. Talán egy emberi tekintet után vágyott, vagy beszélni szeretett volna valakivel, az első jöttmenttel, aki meghallgatná. De a hall majdnem üres volt; egy távoli sarokban két idősebb hölgy olvasta a reggeli ujságokat, a szomszédos asztalnál egy kisleány játszadozott csendesen, míg nőrsze a képeslapokat nézegette. Leült az ablak mellett egy karosszékbe s fejét az üveghez nyomva az esőcseppeket figyelte, amint sietősen folynak le, végtelen egyhangúsággal. Olyan csend volt, hogy hallani lehetett az esőcsatorna gépiesnek tetsző, olykor megszakadó kopogását, mely csaknem elaltatta. Egy szolga haladt el mellette s egy pillanatig arra gondolt, hogy megállítja s beszélgetni kezd vele, az időről vagy bármiről, de az az érzése támadt, hogy akarata megbénult s nem telsesíti gondolatának parancsszavát. Az ember eltűnt egy oszlop mögött s ő megint visszaesett az előbbi letargiához hasonló állapotba, mely érthetetlen félelemmel töltötte el. «Holnap elutazom»,

mondotta, halkan, mintegy önmagát bátorítva, «hacsak az idő meg nem változik». Azért jött ide, hogy számot vessen elmúlt életével, hogy véglegesen tisztázza önmagával szemben ezeket a kigyó-szerűen körécsavarodó problémákat s most ez a szabadítóként várt egyedüllét, az eső s a köd minden menekülési kísérletet elzárnak előle. Valaki bekapcsolta a rádiót s a zene, mely simogatónan vette körül, elszakította gondolataitól; de érezte, hogy ez a varázslat is csak percekig fog tartani, hogy azután megint alámerüljön kuszált életének szomorú örvényeibe. Az esőcsatorna monoton kopogása elhalkult, majd teljesen megszűnt, s körülötte mindent a hegedű hangja töltött be, mélyen, mintha a föld alól jönne, megsűrve és különös visszhangot keltve a sötétedő teremben. Minden erejével azon volt, hogy teljesen átadja magát a zene által felidézett érzésnek s átlépjen egy másik világba, mely az ópiumszívó álmához hasonló. De valami távoli, homályos, mozdulatlan kopogás visszatartotta, s most elindult feléje rohamosan növekvő zúgással, hogy visszarántsa érzékeinek világába: az eső csapdosta a földigérő hatalmas ablakot.

Délután öt óra volt. Tegnap ilyenkor a salzburgi állomás éttermében ült s a csatlakozó vonatot várta, türelmetlenül, mint akinek nagyon sietős a dolga s minden perc helyrehozhatatlan veszteséget jelent. Egy nappal azelőtt, ugyanebben az órában a házfőnök szobájában állott s nyugodt hangon jelentette be, hogy elhagyja a rendet, mert elvesztette hivatását és hitét. Ezt a percet sohasem fogja elfelejteni. Olyan közel álltak egymáshoz, hogy a leomló két reverenda csaknem összeért s mindegyikük a saját arcát láthatta a másik szemében. «Nincs hatalmamban önt visszatartani. Ha nyugtalannak látnám, talán megkísérelném lebeszélni szándékáról. De ez a lélektelen fásultság rosszabb a káromlásnál is, mert abban még ott van az Isten neve, de ahová ön zuhant, az a leghidegebb pokol. Főtisztelendő úr eltávozhat, de vissza fog térni, mert bárhova megy, bármit csinál, mindig magával fog vonszolni valamit, amitől nem lehet megszabadulni...» Nem válaszolt semmit, meghajtotta magát anélkül hogy kezetfogtak volna s eltávozott. Mintha tisztán hallaná lépteinek kongását a kövel borított, árkádos folyosón, melynek fehérsége összefolyik Ferenc József márványszobrának színével a salzburgi állomás étkezőjében s az ablakra tapadó köddel. Mit keres itt, kire vár? Az előbbi letargiás állapotot most az unalom foglalta el, céltalannak látta egész életét s az eljövendő évek olyan síváraknak tündek fel, hogy majdnem feljajdult. A mozdulatlanság és a magány érzete mázsás teherként nehezedett rá, melyet képtelen volt lehengetíteni s amely tompa érzéketlenséggel mindjobban kifulladásztotta. Fel akart állni, beszélni szeretett volna valakivel, de képtelen volt megmozdulni, mint mikor az ember álmában szaladni akar, vagy valamit megragadni, de minden erőfeszítése meddő. Időtlen percek teltek el, míg

végül megmaradt erejét összeszedve megmozdult, felállt s mintha alvajáró lenne, felment szobájába.

Tíz perccel később kilépett a szálloda kapuján. Széles kalapja majdnem teljesen elrejtette arcát, pelerinjét fázósan magához húzta, balkezében bot volt, melyre menetközben féltetének súlyával rádőlt, mintha szédülne. Az eső csaknem elállt, de a köd változatlanul beborított mindent s elzárta az utakat. Hűvös szél támadt, felborzolva halántéka körül a hajfürtöket s arra kényszerítve őt, hogy kabátjának gallérját felhajtsa. Lépteit előtt egy láthatatlan madár szállt fel ijedten, valahol egy kutya vonított, de ő semmivel sem törődve vágott át a parkon a kocsit felé. Kint meggyorsította lépteit, mintha valaki üldöznék, majd futni kezdett az olajos úton, mely fémszerűen csengett lábai alatt. A verejtékcseppek, melyek arcát ellepték, végigfolytak nyakán s a hideg ellenére olyan forróság borította el, hogy kigombolta kabátját, mely most elnyulva lebegett az erősödő szélben. Tudta, hogy legfeljebb egy félóra óta megy itt az úton s mégis az volt az érzése, mintha hajnal óta bolyongana. Ijedten állt meg, mert lába egy kilométerköbe ütközött; lehajolt s a felírást akarta kibetűzni, de a homály megakadályozta.

Hatalmas csend feküdt a tájon. Folytatta útját, de úgy érezte, mintha küzdenie kellene a köddel, mint az úszónak az árral szemben, mely ellenállhatatlanul vonszolja áldozatát. Majd rögtön utána azt képzelte, hogy nem is halad előre, hanem egyhelyben topog órák óta. A valóság az volt, hogy szinte futott. A fáradtság megtörte tagjait, egy pillanatig arra gondolt, hogy legjobb lenne leülni egy útjelző kőre s megpihenni egy kicsit, de egy ellentétes érzés legyőzte megtorpanását s megint előre lendítette. Az út emelkedni kezdett, először szelíden, majd erősebben, de ő konokul haladt tovább, mint az üzött vad. Már nem tudta, hogy ő akarta-e ezt a titokzatos kirándulást, vagy egy nálánál erősebb hatalom kényszerítette rá, csak futott lihegve. Haja csapzottan hullt homlokára, inge teljesen hozzátapadt forró hátához s annyira remegett egész testében, hogy kénytelen volt megállni s egy fának támaszkodni. Vad, pánikszerű félelem fogta el, torkából rekedt kiáltás tört elő s pillanatokig visszhangzott a sűrű ködben. Majd megriadva saját hangjától, ismét felordított, de hangját elnyelte az éjszaka tátongó szája. A fa, melyhez támaszkodott, nyirkos tapintású volt, az ősz már leszedte lombjait, de ő mégis bizalommal karolta át, mint az egyetlen élőlényt a renetegben. Minden ember király a magányban s mégis örömmel cserélné el sorsát a legutolsó koldusával, akit valaki kezénél fogva vezet.

Órák multak el, de ő mozdulatlanul állott, mintha lábai megmerevedtek volna. Rettegése megszűnt, lassankint magához tért, csak a feje zúgott vadul s a lábai remegtek. Tudatának legmélyén arra gondolt, hogy vissza kellene térnie a szállodába, de rögtön eldobta

magától ezt a gondolatot, mint megvalósíthatatlant. Különben is, nincs oka a félelemre, hiszen *egy pillanat óta valaki mellette áll*, egy magas termetű, hasonló korú férfi. Nem látja tisztán az arcát, egyik szemére mintha vak lenne, a homlokát egy éktelen sebhely torzítja el. Egy ilyen sötét, valószínűtlenül néma éjszakában két ember csak segíthet egymásnak, bármennyire idegenek is. Megindultak az úton, de csakhamar átvágtak egy mellékösvényre, mely meredeken haladt felfelé. Hosszú ideig szótlánul haladtak egymás mögött, csak társának lihegését érezte a nyakán s a léptei nyomán csikorgó kavicsok nesztét hallotta. Egyszerre, minden bevezetés nélkül az idegen megszólalt:

— Különös éjszaka, ugye?

— Ahogy vesszük — válaszolja —, én sétálni jöttem, elfáradtam a sok munkában s azt hiszem, hogy eltévedtem. Nem tudná megmondani, hogy melyik út vezet a kolostorhoz? Későre jár az idő s bizonyára aggdóznak értem.

Válasz helyett az idegen férfi csendesén nevetni kezdett s hozzáhajolva megérintette az arcát. Olyan fagyos volt a keze, hogy a pap megborzongott s kabátját maga köré akarta csavarni. Megleپődvé vette észre, hogy a pelerin nincs rajta, de nem szólt egy szót sem, mintha eszébe jutott volna valami. Meggyorsította lépteit s várta, hogy társa ismét megszólal.

— De hiszen ön a szállodából jött; követtem az egész úton, hallottam a kiáltását s nem értem, hogy mit akar most azzal a kolostorral. A kolostor nagyon messze van, kedves barátom, s most késő éjjel van, be sem engednék.

Fojtott hangon beszélt s volt valami gúnyos árnyalat hangjában, ami bántotta a másikat, de nem mert visszavágni, mert félt, hogy egyedül hagyja itt a hegyek között az éjszakában. Az volt az érzése, hogy már látta valahol ezt az alakot, de emlékezőtehetsége csődött mondott. Az idegen ismét megszólalt, ezúttal egészen közel hajolva hozzá:

— Miért akar engem megtéveszteni, kedves barátom. Ön nem a kolostorba indult, ön megszökött onnan. *Nincs hatalmamban önt visszatartani. Ha nyugtalanak látnám, talán megkísérelném lebeszélni szándékáról. De ez a lélektelen fásultság rosszabb a káromlásnál is, mert abban még ott van az Isten neve, de ahová ön zuhant, az a leghidegebb pokol.*

Alig mozgatta ajkait s a papnak mégis úgy tűnt fel, mintha üvöltene. A szavak ismerősek voltak, de nem volt képes felfogni értelmüket, csak a folyton erősödő hangot hallotta s megmagyarázhatatlan félelme támadt az idegennel szemben, aki hirtelen mozdulattal eléje lépett s elvágta az útját. Egy pillanatig arra gondolt, hogy bemenekül a fák közé a sötétségbe, de szegényérzés fogta el s hihetetlen erőfeszítés árán kiegyenesedett, karjait keresztbefonta s egész testében remegve társa szemébe nézett. A nagypénteki szertartás alatt

énekelt kérdés tolult ajkaira s magára alkalmazva, káromló hangon, gúnyosan kérdezte :

— Quid feci tibi aut in quo contristavi te?

De az idegen néma maradt, kezeit a pap vállára tette s arra kényszerítette őt, hogy térdeivel a földet érintse. De ez testének egész súlyával hirtelenül rávetette magát, mintha meg akarná fojtani. Csak a sötétségbe ütközött, társa nem volt sehol.

Most megint csend lett körülötte és benne. Nem tudta, hogy hol van, hogyan került ide, mit keres éjnek idején egy ismeretlen helyen s talán önmagára sem emlékezett. Agyában minden összekavarodott, érzékszervei megbénultak, kiáltani akart, de csak artikulálatlan hangok törtek ki belőle. A pánikszerű félelem, mely az éj kezdetén elfogta, most teljesen hatalmába ejtette. A köd csaknem szétfoslott, a hegyek mögül most kelt a hold, vak arcával megvilágítva az eget és a látóhatár szélét. Csend volt, csak lépteinek zaja hallatszott, mintha nagyon távolból jönne valaki, majd erősödni kezdett s félelmetes dübörgéssé változott, mely betöltötte az eget és a földet. Féelme és szenvedése meghaladtak minden emberi mértéket s szinte természetfeletti méreteket öltöttek. Ő maga mintha megsemmisült volna, egy ismeretlen erő vette körül s taszította előre.

A távolban, valamivel magasabban, mint ahol most állt, hatalmas szálfákból összetákolt építményt látott, mely messziről, a hold kísérteties fényében óriási állat csontvázának látszott s valójában egy síugrósánc volt a hozzátartozó lépcsős emelvényvel. Az út lassan kanyargott felfelé, de ő nekivágott az erdőnek, hogy hamarabb érjen oda. Kalapját régen elvesztette, kigombolt gallérja félrecsúszott, arcát az ágak véresre sebeztek, de ő már nem érzett semmit, a szenvedés és fájdalom emberi fogalma megszűnt számára, csak féelme növekedett és a szíve zakatolt veszetten. Elérte a sáncot s minden erejét összeszedve felmászott a lépcsőkön, majd a magasban megállt. Nem látta a csillagokat, melyek érzéketlenül szemlélték őt, se a hegy derekában meghúzódó fehér szállodát. Nem érdekelte semmi, behunyta szemét, egy pillanatra hátratántorodott, majd ellökve magát a korláttól, hang nélkül ugrott le a mélységbe. Talán az élet és a halál mesgyéjén magához tért zuhanásában s feltűnt előtte a mindent megbocsájtó Kereszt, de ez Annak a titka marad, aki az Élet és Halál kulcsait tartja világokat átfogó kezében.

Just Béla.

A katasztrófák útján a pusztulásba.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában nemrég jelent meg József kir. herceg, tábornagy «*A világháború, amilyennek én láttam*» című hatalmas művének VI. kötete. A tenyérnyi vastagságú kötet, melynek aktaszerű anyagát vitéz Rubinthy Dezső altábornagy gyűjtötte és állította össze, a világháborúnak talán legborzalmasabb fejezetét örökíti meg.

A háború negyedik évében Németországnak és a Monarchiának közös erővel kellett volna a nyugati harctéren az entente-hatalmak seregeivel szembeszállnia. A németek a segítségre vonatkozóan 1917 végén ígéretet is kaptak. Ezt az ígéretet azonban csak annyiban váltották be, hogy a Monarchia a nyugati harctérré csak kevés tüzértséget küldött, míg haderejével Olaszország ellen fordult. E megmagyarázhatatlan tényt kiváló hadtörténelmi írók a világháború elvesztésének főokául tudják be. Még ma sincs tisztázva, hogy miért utasították el a segítséget kérő és arra számító németeket.

József kir. herceg művének ez a legújabb kötete az első piavei csatát és az ezt megelőző és követő hadi eseményeket írja le egészen 1818 július 20-ig, amidőn seregének vezetését beteg Schönburg hercegnek adták át. Június 15-én hajnalban a Piave mentén az előző napokban lefolyt hatalmas felhőszakadások után szólalt meg az egész olaszországi arcvonal tüzértségeinek 4800 lövege és 600 aknavetője, kezdődött meg az átkelés és indult meg a támadás. Az asiagoi fensíkon ez már az első rohamoknál sem

sikerült és nem jutott előbbre. A József kir. herceg seregének támadása a Montellóra sokkal jobban ment előre. Négy napi kemény harc után foglalták el a fensík legnagyobb részét, de a támadás ekkor itt is holtpontra jutott az olasz ellentámadás következtében. Az Isonzó-hadsereg előnyomulása a nem elegendőnek bizonyult tüzértségi előkészítés miatt vergődéssé változott. Június 19-ikéről a kir. herceg a következőket írja: «Az én dicső csapataim magatartása minden dicséreten felül áll. Az olaszok pedig bámulatosak hősie szívésségükben. A Montello egy hullamező, a hullák hekatombái egész hegyeket és torlaszokat képeznek... A hadseregfőparancsnokság értesít engem arról, hogy egyelőre egyáltalában nem szállíthat lőszert nekem. Éppen most sürgettem a legnagyobb eréllyel, nem tudom hányadszor. Erre a legnagyobb keserűséggel jelentem, hogy ez esetben lehetetlen Montellót tartanom, minthogy már csak két napra alig elégséges lőszerem van... Csapataim minden dicséreten magasan felül álló magaviseletet tanusítanak, rohamot roham után vetnek vissza mindannak dacára, hogy nagyon megfogytak és teljesen ki vannak merülve... Tehát vagy kapok elegendő lőszert és pedig azonnal, vagy ki kell ürítenem Montellót, ami a teljes vereség katasztrófájával majdnem egyenlő szerencsétlenség, legalább is erkölcsileg... Én vagyok az egyedüli, aki kitűzött céloamat el is értem és a két szomszédomat teljesen vissza lett verve...» Az így előállott általános helyzet következménye volt, hogy az egész arcvonalat 20—21-én a Piave

mögé vonták vissza. A vérbeful-
lasztott támadás így fejeződött be
óriási veszteségek mellett.

A naplószerűen feldolgozott anyag-
ból kitűnik, hogy József kir. herceg
már március 26-án hangoztatta, hogy
«az adott viszonyok között offenzívát
végrehajtani súlyos bűn». Tisztán
látja később azt is és ez ellen is hiába
küzd, hogy «ha az egész arcvonal egy-
szerre támad, az erők el lesznek for-
gácsolva és sehol sem lesz megfelelő
lökőerő» — tehát előre látta a szük-
ségképen bekövetkezett kudarcot.
Megállapításai szerint fejtelenség és
lelkiismeretlenség jellemezték ekkor
a magasabb hadvezetőséget nem csak
az irányításban, hanem a csapatok
ellátásában is. Február hóban pél-
dául nyolc napon át nem érkezett
hússzállítmány, a teheneket és ökrö-
ket pedig előzőleg más vidékekre szál-
lították.

Ez valóban a Monarchia bomlásá-
nak egyik legszomorúbb történelmi
korszaka. A siralmas vég kezdetének
lélekbe markoló leírását olvassuk e
kötetben, mely a világháborúban be-
csülettel harcolt hős magyar katona
tragédiájának lehangoló érzését éb-
reszti.

Görgey Aladár.

Gróf Apponyi Albert: Élmények és emlékek. Athenaeum kiadása.

Nyolcvanöt esztendőskorában lá-
tott hozzá Apponyi politikai emlék-
iratai megírásához. Az élet teljességé-
nek a tudatával rendezte ezer meg
ezer gondolatát és emlékét, termé-
zetes tehát, hogy a jól megharcolt
élet szélén sok olyan megélése is fel-
támadt lelkében, amelyek a ma-
gyar nemzet politikai történetéhez
nincs köze. Ám ezek a megélések
minden kortörténeti érdekességük és
dokumentumaik mellett elsősorban
segítenek ahhoz, hogy ezt a nagyon
teljes és nagyon egész lélekalkatot,
ami az Apponyié volt, közelebbről
megismerhessük. Ezeket a meg-

éléseket foglalja itt egybe ez a
kötet.

Szinte együltőben olvassuk végig.
Az emlékiratok mindenkor a legiz-
galmasabb olvasmányok úgyszólván
Szent Ágoston *Confessiones*-ei óta,
még akkor is, ha rousseau-i apológiák,
az életfolyamat megannyi botlásának
magyarázatai, vagy hallatlan erő-
feszítés arra, hogy a leírt szó árán
vergődje magát át a lélek a maga
szörnyű válságán, mint a Pázmány
mágikus varázsában megbódult, fi-
nomlelkű Veresmarty Mihály, amikor
megtérése históriáját írja le. Ez a
könyv nemcsak azért lenyűgöző ol-
vasmány, mert a felette közvetlen
hangon elmondott történetek és él-
mények rendkívül termékenyítően
hatnak képzeletünkre, hanem első-
sorban azért, mivel annak a nagy-
embernek az emlékiratait olvassuk,
aki már ott tart, hogy a lélek mély-
séges megnyugvásával és a szinte
nem e földről való derűvel gondol a
nemsokára elkövetkező, mennyei
hívó szóra: Fiam — elég volt!

Minden harag, gyűlölség, megbán-
tás és érzékenység kihullt már ebből
a lélekből. Kudarcaiban és megpró-
báltatásaiban is talál valami szépet,
tanulást, a rossz arcok is sorra
elmosódnak mellőle s most, hogy em-
lékezik, az életnek ama magaslatáról
teszi azt, ahova csak a megszámláltak
jutnak fel, — a valódi bölcsesség és a
tövisnélkül való emberszeretet ma-
gaslatára. Így jut eszünkbe e böl-
csesség és szeretet láttán, hogy Brün-
hilde mondatát idézzük, amellyel
éppen Apponyi köszöntötte fel a
bayreuthi Festspielhaus megnyitá-
sakor az utólérhetetlen mestert: Heil
Dir, Du siegendes Licht! Mert való-
ban a győzedelmes fény világánál
emlékezik Apponyi.

A világtörténelem három nagy
korszaka fogódzik itt egybe Apponyi
lelkében. Elindulásakor még tart a
második francia császárság fénykora;

ám ez az újlatin imperializmus csak mintegy előkészíti a másik, uralomra vágyó európai faj, a germán hatalmát a Hohenzollernek német császárságával és mire odajut, hogy emlékezzék, minden imperializmusnak vége, franciának és németnek és a Habsburg-dinasztiának egyaránt, feloszlott az Osztrák-Magyar Monarchia és az egyetemes társadalomnak lassan-lassan valami különös, új arca mutatkozik meg, amely legjobban Oroszországban döbbsenti meg az embert. Új lélek és új világ mered itt az emlékező elé, aki megélte az individualista imperializmus nagy álmait és túlélte halálát. S ha most a horatiusi *laudator temporis acti se puero* lenne, aki azt a kort magasztalja, amelyben virágzott, avagy olyan öregséget mondhatna a magáénak, amely nem tudja felvenni az élet új ütemezését, nem lett volna övé az a diadalmas befejezés, az egészen kivételesek és elküldöttek kitüntetése. Apponyi mindvégig fiatal maradt, még az az Apponyi is fiatal, aki emlékezik, ezért ért meg minden új törekvést és ezért nem hull ki az élet egyre száguldóbb iramú vonatából, sőt végsőikig a motornál marad. Ehhez a zseniális fiataltsághoz azonban az a nevelés, életkörülmények és élmények kellettek, amelyekben ez a lélek ilyen teljessé érett.

Anyjáról csak úgy ír, mint a szentekről, apjáról pedig, mint a megtestesült atya-ideáról. S szüleinek nemeslelkűsége, jósága és tehetsége benne felfokozódik, mert ami érték bennük, azt örökli tőlük vérében. A kalksburgi jezsuitáknál korának egyik legjobb iskolájába jár, amely az ő évfolyamával nyit. A szellem buzgó, a törekvés nagy, a tanárok lelkesek és felette képzetek. Imádságos vágyakozása tápot talál, harcos keresztény egyénisége kidolgozódik és egyre elevenebben tudatosuló hazaszeretete is izmosodhatik. Itt játszik neki először

Beethoven-szonátákat a zenetanára, akitől először hallja itt Wagner nevét. Megannyi érték ez a lélek számára a teljessé levésre. Különösen a zene, a legérzelmesebb művészet, ez a szinte metafizikán túl levő alkotás segíti őt úgy, hogy nagy küzdelmeiben is az huzza át, ha előző este Beethovent hallgatta. Így érthető, hogy életének legnagyobb élménye az a főpróba, amelyen Liszt Ferenc az Es-dur szonátát játssza.

Jogi és közgazdasági tanulmányait egy-egy esztendőre megszakítja s ekkor mindannyiszor a filozófiába mélyed el s így talál rá arra az útra, amely az élet végső vonatkozásainak felfogásához vezet. Utazásai csak tágitják látókörét s amikor végre a politika küzdőterére kíván lépni, csupa nagyon megértő, atyai barát vállalkozik a kézvezető szerepére. Ám ezt a lelket nem kápráztatja el szerencsés csillagzata, pályáját nem kezdi világot megváltó tervekkel és nagyon jellemző, hogy szűzbeszédét is a zeneakadémia felállítása érdekében mondta el, mégpedig döntő sikerrel. Igaz, hosszú életútját aztán nem mindig sikerek jelölték, ám a zene és a vallás exatikumán nevelkedett lelket csak emelhetette és továbbvihette minden. S valóban önmagának a szimbolumát adja akkor, amikor mesteri módon vezeti le tételét, amely szerint a zene minden zseniális mesterének életműve végül is a vallásban oldódik fel. Apponyinak, a zene e legigazibb rajongójának életműve is a tragikus nemzetsorsközösség vállalásával a vallásban oldódott fel.

Egyszerűen és nagyon nyugodtan emlékezik mindenre Apponyi. Semmit sem hagy el, semmit sem szépít, ezért olyan értékesek ezek az emlékezései, hiszen szeretete és bölcsesége láttán emberi nagysága és lelkének örök szépségei csak fokozódnak szemünkben.

Dénes Tibor.

Révay József : Gömbös Gyula élete és politikája. Budapest, 1934. Franklin.

Akármilyen szürke, egyszerű és hétköznapiokból összetevődő is az élet, a realizmus óta tudjuk, hogy szép, hiszen a perspektiva megmutatja: a küzdelmek és szomorúságok, de meg a spleenes egyhangúság is lehet érdekes, sőt képzeletet izgató, mert magának az életnek a gondolata a fejlődést, a folyamat szép tragikumát juttatja kifejezésre. Ám különösen szép az az élet, melynek kereteit hősi lendületek és akarások feszítik és melynek értelme az elküldetésben, az embertestvérek, a nemzetközösség üdvének szolgálatában van. Ez az élet a Gömbös Gyuláé is, melyet a szerző megértésének és rokonérzésének át-megátizzó melegével vetit elénk.

Tüneményes életpálya mindenkor egyetlen, nagy cél érdekében, életpálya, melyről most, amikor olvassunk, nem egyszer úgy tűnik fel, mintha regény volna. Napoleon tábornokairól olvashatunk ilyesmit. Hogyan lesz a murgai luteránus presbiter-tanító kicsi fiából vezérpolitikus, tábornok és miniszterelnök, akinek nevével gyakran heteken keresztül tele van a világsajtó és akit Európa hatalmasságai minden ténykedésük alkalmával számbavesznek és aki minden hiú történelemcsinálási vágy nélkül az elküldött emberek fanatizmusával a tragikus válságba jutott nép és haza boldogulását segíti elő.

Időben jött ez az ember a virágtengerben álló dombok közül, hiszen már szüleitől örökölt, kiegyenlített vérében magával hozta a minden ember szeretetét és a nyelven, fajon túl felmagasodó, lelki, szellemi magyarságot. A leghűségesebb városban, Sopronban érlelődik hivatásérzete, katona, vezér akar lenni és Gömbös nöyendék, majd az idegenben járó tiszt megfeszített, derekas munkával

készül fel a feladatokra, amelyekről akkor talán csak ösztönösen sejtette még, hogy mekkorák lesznek. Aztán elhangzik a messi revolverlövés, jön az ítélet és megindul a történelem eszeveszett áradása. Ám az ananké törvénye az is, hogy a végzetes pillanatban mindig vannak, akik ezzel az árral szembeszállnak s ez volt Gömbös Gyula is, aki már gyermekségében megérezte, hogy vezérnek küldött és most becsülettel dolgozik a hazáért és tüzeket gyújt az éjszakában. Ott van annak a tűznek gyűjtésénél is, mely a csodálatos ifjú seregben Horthy Miklós fővezér alakja közül fellobog. Aztán a vér és a vas után könnyben és gyászban, megcsonkítva, de függetlenül áll itt a magyar föld, ezer fájdalom van a kenyértelenség miatt és a király tragédiája miatt, de a magyar rög szerelmese most már végérvényesen eljegyezte magát a magyar sorssal, megjárja az államférfi iskoláját és Dante szavával élve, pártot alkot önmagából, amikor a magyar élet két szimbólumát, a búzakalászt és a fogaskereket vázolja fel. Szintézist akar, hogy a nemzeti érzés hatalmas kohéziójával végre rendszerbe foglalja az ezerfelé szertehulló, magyar életet.

Ennek a lendületes életnek, mit a harmonikus, célját tudó jellem és lélek hevít, még nincs pihenője, küldetésében, a magyar szintézist még be kell fejeznie, addig azonban az igazság és emberszeretet jegyében legalább még egy ilyen szép kötetre terjedő életpozitívum gyűlé egybe.

Révay József avatott tollal írta meg a miniszterelnök gazdag tartalmú életének első felét, a kezdettől máig. A Franklin Társulat remek kiállításban nyújtotta át a közönségnek a terjedelmes kötetet, mely egy bátor és férfias harcos magyar élet nagyerejű példáját állítja ezrek és ezrek szeméi elé.

(—d.—t.—)

Tíz verseskötönyv.

Szathmáry István : Költemények. 1918—1933. Singer és Wolfner kiadása. — **Nagy Méda : Asszonyoknak üzenem.** Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1934. — **Csanády György : Ének.** 1923—1930. A SzEFHE kiadása. — **Sinka István : Himnuszok Kelet kapujában.** A szeghalmi ref. Péter András reálgimnázium kiadása. — **Radnóti Miklós : Ének a négerről, aki a városba ment.** — **S. Szőnyi Lajos** 20 linómetszetével. Gyarmati könyvnyomtatóműhely kiadása, 1934. — **Horváth Árpádné : Violaszín alkony.** Nagyvárad. A Szígligeti Társaság kiadása, 1933. — **Tálos Géza : Magamról.** — **Gaál Ferenc : Verseim.** Büdszentmihály, 1933. — **Ruzsinszky László : Ki gondol arra?** — **Vitéz hábai Bay Miklós : Itél az Isten.** Győr, 1933.

Szathmáry István tekintélyes verseskötönyve (300 oldalon) egy egész költői pályának csaknem egész termését foglalja magába. Négy megjelent kötetét megtoldva egy ötödikkel, «Az örök május» címen.

Szathmáry István költői arcképe már eléggé közismert s aki róla ír, aligha mondhat újat. E költemények legfőbb értéke az elpusztíthatatlan becsvágy, a vers imádata, a valóság-tól elfordult lélek zavartalan álmodozása, s fajért, nemzetért való szüntelen lobogása. Ugyan ki dobhat ma követ arra, akinek fölös illuzói vannak, illuziókban annyira szegény korunkban? E hév mindenestre nagyobb a költő ihletettsége. *Szathmáry* inkább ragyog, mint melegít s hazafias verseiben ritkán tudja az olvasóra is átvinni azt a lelkesültséget, mely őt repíteni látszik. De nem felejtkezett egészen e páthos hullámain s egy füzér kisebb témájú, igazabb hevű költeményt is írt, tájképeket, szerelmes strófákat, a gyermek és ifjúkor emlékein tünődő, a

közeledő ősz napsütésében sütkérező poéta közvetlen s valóban meleg vallomásait. Itt már, ha a keresettségől nem szabadul is egészen a költő, egészen finom, lírai anyagot kapunk. Kár, hogy a gyűjtőkötetben ez a hang nem veszi át még jobban a vezető szöveget, néhány tucat egészen nélkülözhető, mert egy-egy markánsabb hazafias költeményt unos-unatlan ismétlő vers rovására, melyek bátran elmaradhattak volna. Így a kötetnek még mindig valami mesterkéltsége van, érezni a keményítőt, mely a sorok, strófák idegrostjait bizonyos kopogó ritmus glédájába merevíti s fáj a túlságosan ragyogó dísz is ezeken a verseken. Egyet azonban nem szabad felednünk: *Szathmáry* a megyei életből sarjadt s ehhez az élethez nehezebben jutott el mindaz, ami a modern költőt korának problémáira eszmélteti. *Szathmáry* kissé tegnapias színt mutat akkor, mikor már a vele egykorúak is a holnapot kutatják. Érezhetni ezt témakörén is, mely sokkal ösztövérebb, mintsem terjedelmes kötetéből hinnők. Ha azt a mértéket alkalmazzuk rá, melyet maga állított fel magának, csak ennyit mondhatunk: irányt kell változtatnia, végig kell kísérnie a líra útját más népeknél is, s amit elődei közül a nagyok mind megtettek: fel kell cserélnie a lírát időnként műfordítással vagy egyéb műfajjal, ha másként nem lehet, hát az önképzés olyan módjaival, melyekhez nagyköltőink meddségük idején annyiszor menekültek. *Szathmáry* lírájának pohara csordultig telt már s az itala nem mindig üde: tőle függ, egy kis önmérséklettől, hogy felfrissítse önmagát s több életményt szerezzen olvasóinak is, akik pályáját szeretettel figyelik.

A *Napkelet* olvasói előtt nem ismeretlenek *Nagy Méda* költeményei, s hisszük, nemsokára a többi magyar

folyóirat is felfigyel e tehetséges költőre. Úgy tudom, első kötete ez, melyet a szigorú önkritikával tűzbedobott sok, sok vers áldozati füstje vesz körül. Nagy Méda szinte kiforrott művész már. Ha nem vagyunk is megbékülve egyes verseivel s időnként nyomát veszítjük azon az úton, melyen csöndes, de határtalan önérzete vezet, különös magatartása, verseihez s az élethez, irodalomhoz való viszonya tekintélyt parancsol. Érdekesen keveredik benne az asszonyiségében is megmaradt kislányság naivsága az életben küzdő, irodalmi szívvel-lélekkel csüggő modern asszony, feleség, anya sokféle ágazó, de egyetlen nagy gesztusból fakadó egyéniségével. Verseit az teszi széppé, hogy a régi puritán asszonyiség lelki hamvassága a mai nő nagy felvilágosodottságával egyenlő szerepet kap lírájában. Innét valami jóleső összhang ebben a szabadritmusú lélek hullámvászonban. Sehol az ultramodern nőnek kellemetlenkedő hangja, de egyetlen érzélgős szólam sem riaszt el. Nagy Méda végzetesen érzelmi lény, minden benyomásra érzékenyen reagáló. A hitvesi vonzalom tartósságáért való aggodalomnak még kevés olyan lehellet-finom megnyilatkozását olvastam, mint tőle. Egy pillanatra sem a féltékeny szerelmes ő, hanem egy magasabbrendű élettisztaság halkszavú rajongója: ebben a hangulatkörben izzanak legszebben a szavai, a házi tűzhely őszinte melegétől áthevülten. Ez a szűk világ egyetemessé tud tárgulni Nagy Méda széles medrű, tenger nyugalmú strófáiban: emberi bölcseséggé egy nemes művész lélek mindent megszépítő prizmáin keresztül.

Csanády György legújabb kötetének is az őszinteség a legszebb vonása. Sajátos egyéniség, minden ízében székely. Főtémája Erdély; e szó sokszor szerepel versei alatt, de nélküle is érezni lehet, hogy ami a

szülőföldi hangokban zeng, igazi, leplezetlen élmény, az elszakadt s rövid időre vissza-visszakerülő gyermek fiú aggodalma, néha látomásos remegése az ősi fészekért. Csanády György viharlatta s mégis csöndes, bölcsességből megelégedett lélek. Csanády költészetébe a nagyváros élet-sivatagában vergődő természetes ember fájdalomszava vegyül, a harcos férfinak önmagával s az élettel kedveseiért való vívódása, s harci emlékek. Van elég eredeti nyelve s ez érdekesen keveredik a népmesék, a *Vadrózsák* hangjával, melyből, úgy látszik, sokat tanult. A szabad versnek bizonyos székelyes alkalmazását találjuk nála: ez a szabad vers talán legjózanabb lejtésű valamennyi mai költőnké közt. Valami nyers, elemi erő dagasztja ezeket a lassú izzású vallomásokat. Költeményei minden jelző-pompájuk ellenére dísztelenek, mintegy a költő puritán világnézetét hangsúlyozva, s inkább kötetben hatnak igazán. Ha gondosan átolvassa őket az ember, egy nem mindennapi, egyenes, keménykötésű erdélyi poétát ismer meg bennük.

Sinka István verseskönyvét, melyet *Péter* András fiatal szeghalmi református gimnáziuma adott ki, «a magáraébredt Alföld újabb diadalmas bizonyoságtételének» nevezi előszavában *Fülöp* Károly. Ahogy *Petőfi* szerint Arany «Tenger mélységéből egyszerre bukkant fel», oly tünényesen készen-egészen lép elénk *Fülöp* szerint *Sinka* István. Azt írja róla, hogy «hangjának tiszta csengése, himnuszainak áradó szárnyalása maga a tökéletesség». Ez mindenestre túlzás; nem mintha *Sinka* István nem volna tehetség: minden sorát érdeklődéssel olvastuk s azt hisszük, hogy sokra viszi még. Friss nyelv az övé s elég gazdag, igen sokat ki tud fejezni, bár modoros is. Egyetlen ujjongás a kötet, valami olyan fel-

szabadulás-féle öröme, aminőnek kifejezésekor könnyen dadogni kezdünk. Egy csomó szép impressionista-képet kapunk Sinka palettájáról, de nem elég változatosat. E költészet minden frissessége ellenére még eléggé eseménytelen, kevés a tartalma: a szavak pompásan harsonáznak, a költő színekben, hangokban duskál; «himnuszokat ír», a régi és a szabad vers közt hol erre, hol arra ingadozva, mondanivalója azonban kevesebb, mint a hevülete, lelkesedése. Adyhatásokhoz is menekül néha. *Féja* Géza írta a kötet második bevezetését, «a parasztság harmadik irodalmi előhírnökéről». Mért «előhírnök», a fogalmat tökéletesen kifejező «hírnök» helyett? (A szó a *Vorbote* szolgai fordítása.) Örömmel olvassuk *Féja* színes tájékoztatójában, hogy «a feltörekvő parasztságon mulik ma minden». — Bárcsak új erőt vinne be eléggé elsenyvedt kultúránkba! Csak attól félünk, hogy ennek a paraszt-Eldorádónak az irodalomban is sok még a sallangja. Kevesebb páthoszt kérünk, több őszinte érzést. S ha indítunk valakit, ne dicsérjük mindjárt agyba-főbe, hanem elégedjünk meg azzal a szerény kijelentéssel, hogy ime megint egy tehetséggel letünk gazdagabbak. Különben a tehetség elbizza magát s esetleg nem tudja beváltani ígérését.

Radnóti Miklós friss, modern balladája, *Ének a négerrel, aki a városba ment*, *S. Szónyi* Lajos ötletes s a szöveghez érzésben is híven simuló linómetszeteivel figyelmet érdemel. A költő fenegyerekeskedései mindinkább művészetté szépülnek-mélyülnek. A kizsákmányolt feketék szomorú története minden lázítás nélkül, elemi erővel hat az olvasóra. A költő rendkívül röviden, pár sorban tragikus fordulatokat tud éreztetni; nyelve eredeti képektől ékes. Újabb megmutatkozása azokban is bizalmat ébreszthet, akik e fiatal

költő vakmerő gesztusaitól nemrég még visszariadtak.

Horváth Árpádné nem tanulta a poétika szabályait, csak annyit, amennyit forrón szeretett költők olvasásából s a természet hangjaiból, színeiből elleshet az ember. Naturalista a szó jobbik értelmében. Versei különböző értékűek, vannak köztük egészen könnyű foszlányok, de olyan, amiben valami élmény ne volna, egy sincs. Nem a versírás akarnokságával találkozunk itten, hanem egy nagyon költői s amellett igazi női lélek önkénytelen megnyilatkozásával. Véletlen az is, hogy e pár ívnyi kötet nyilvánosság elé került, korántsem annak volt szánva, akár a levél, melyet legközelebbi embertársainkhoz írunk. Ez adja a kötetnek a másik meghitt vonást, valami igen kellemes ízt, mely ma-napság a legtöbb verseskönyvből hiányzik. Jólesik e verseskönyvet azért is lapoznunk, mert aki előszót írt hozzá, *P. Gulácsi Irén*, sem többet, sem kevesebbet nem mond róla, mint amennyit megérdemel. «Egy fehérhajú, halk mozdulatú dáma jár itt virágoskertjének szelid csodái közt, vigyázó figyelemmel hajolva egy-egy harmatos titkocska fölé. Ehol a levendula üzenetét, ott a bazsalikom lélekzetvétélét hallgatja. Itt a rezedamerengéséből lesett el valamit, amott a mályva szirmaival együtt fordítja lelkének arcát odafelé, ahonnan minden, ami létező, egyedül nyeri világozottságát...» Valóban «finom muzsika» van a szavában, «egyszerű ritmus», rímek, aminőket a «bölcso ringásából vagy utolsó hantok hullásából hall ki a fül.» Reméljük, hogy e kötet nem egy gazdag életszemlelben eltöltött életnek utolsó fellobbanása, hanem egy még csak kibontakozó, költői pálya első megszólalása.

Tólos Géza még keresi önmagát s reminiscenciáktól visszhangos ver-

seiben Szabolcska hangja békésen megfér az Ady-hatás leplezetlen jeleivel. Vagy miféle eredetűek ezek a híg, nagyhangú sorok?

*Kékszemű, dacos, vad, mokány,
Nótázókedvű, őspogány.
Keménykötésű, víg legény,
Szívében Kálvin, hit, remény.*

«Lelkem porháza», «szent magyar humusz», «az est, a tépett koldus», «csókeső kell az én kicsi babámnak», «pikáns hír ez, kérem» s még néhány ilyen banalitás ötlük szemünkbe a pároldal, egy-két csinosabb verset is magában foglaló füzetecskében.

Hasonló ösztövért füzet, mindössze 8 oldal, mégpedig címlapostól, *Gaál* Ferenc «verseskönyve». Eddig az ő nevét sem olvastuk még sehol s e fél-íves költői anyaggal aligha lesz ismeretebbé. Ő is eljutott a verselésnek átlagos rutinjáig s ennyire ügyes forma már jelentékeny tartalomhoz sem volna méltatlan. Egyelőre csak Petőfi-utánezetokat találunk a «gyűjteményben»: kivált a Felhőkre s Petőfinek pályája elején írt verseire emlékeztetnek.

Ruzsinszky László könnyen hangolódó lélek s még igen fiatal: verseiben ez a tavaszi hangulat kárpótól a kifejezés középszerűségéért. Egyik ciklusát «mélységek énekének» nevezi, de a szavak itt is csak szavak maradnak, nem árulnak el mélyebb élményt. Párorsos versei, melyek heinei szellemességre törekszenek, villanyos feszültség, csattanó nélkül valók. Egy költőnének többek közt ezt írja:

*Tíz év kövénél üdvözöl téged,
aki az utat nemrég kezdte,
akinek épúgy csodaszínekben
halk húrokon zokog a lelke...*

E «csodaszínek» sehogy sem tudjuk felfedezni még *Ruzsinszky* László jóindulatú kötetében.

Vitéz bábai Bay Miklós nevét szintén most látjuk először, vaskos,

több mint tíz éves kötete is azt mutatja, hogy még kezdő. Itt aztán van virágoskertje a felkiáltó- és kérdőjeleknek. A lelkes, eszményi költő minden versét a pontos dátum, az év, a hónap és nap hármass emlékjelével ékesíti, mintegy megörökítve szinte a pillanatot is, melyben a költemény keletkezett. E költemények állandó hullámozást mutatnak, a költő hol magához, hol embertársaihoz, a világhoz beszél, ha nem is az apostolok nyelvén, de igen lendületes külső gesztusokkal. Mi a versek tartalma s belső értéke, az Előszó is mutatja, melyet «Egy magyar» írt s a párorsos tájékoztató és vallomás magának a költőnek tollából. «Ha ezt a könyvet olvassuk, éget a versek tüze, szinte elfáraszt a sok mondanivaló» — olvassuk «Egy magyar» ajánló soraiban. «Zabolátlan, nyers, faragatlan magyar őserő. Mintha a rég letűnt századokból dobbant volna elénk egy ős magyar... Ennek a könyvnek a lapjairól a próféta hangja szól feléd, aki felráz, aki öntudatra ébreszt...» «A magyar feltámadás szent megnyilatkozásai» — e szöveggel fejezi be 1933 november 30-án kelt bevezető sorait a szerző s amit nyújt, valóban annak látjuk, aminek szánta. Csak annyi a tévedés, hogy a nagy feladatot, mely elé a költő önmagát állította, nem elég hirdetni, meg is kell oldani azt s ezzel vitéz bábai Bay Miklós egyelőre még adósunk marad.

Vajthó László.

Komáromi János munkái. Gyűjteményes kiadás, XVII—XX. kötet. Budapest, 1933. Genius.

Téli, nyugodalmas esték, tavaszi séták és nyári pihenések megannyi emlékei ezek a kötetek. Az *idegen leány*, *Reménytelen szerelem*, *Pataki diákok*, *Mit búsulsz, kenyeres?...*, *Rongyos gárda*, *Hé, kozákok!*, *Zúg a fenyves*. S most mégis érdekes mindet a kezünkbe vennünk és újra lapoz-

nunk. Vajjon olyannak látjuk-e e regényeket és írójukat, mint akkor, amikor először olvastuk?!

A gyűjteményes kiadás az életpályán azt jelenti, hogy az író már bizonyos magaslatra jutott, ahol immár összegezhetőek készségei és sajátságai. Állomás ez, melyen az életmű nagyjából készen van és ebből egyre teljesebb határozottsággal mutatkozik meg a sajátos íróarc.

Komáromi János, — aki kezdettől fogva a «*Napkelet*» kitűnő munkatársa — nagy klasszikusaink vonalába törekszik. Őszintén, becsületesen és nagyon magyarul gondolkodik és érez, így írásaival nemcsak szórakoztatni, esztétikai élvezetet nyújtani kíván, hanem önkénytelenül és valójában inkább csak a sorok között a nemzeti érzést, a magyar gondolatot igyekszik beleitatni olvasói lélekvilágába. S törekvése korántsem hiábavaló, mert az ő nemzeti érzését a lövészárokból a vér és a tűz és a vas érlelte teljessé. Így Komáromi alapélménye, valóságos életeleme a háború s annak emlékezete. Mintha az ágyú üvöltő orkesztere avatta volna igazában íróvá a drótakadályok és golyózápor közepette. Oda vitte volna magával akkor lobogó fiatal-ságát, a kicsi apai ház, a szülőföld, az édes-bús magyar tájak emlékét és az első, nagyon tisztá és nagyon szent szerelem ízét és ebben a pokoli zajban a sok kósza emlék és drága íz mintha valami akaratra fogódzott volna egybe, hogy író legyen ez emlékek őrzője és mesélje el mindet azoknak, akik vele együtt kapták el fejüket szerencsésen a süvöltő srapel elől és azoknak, akik az ő nemzedékük után következnek. Csak így kell lennie,

mert nyúljon bár történelmi tárgyhoz, vagy időtől és kortól majdnem elvonatkoztatott lelket rajzoljon, végtelenen és elkerülhetetlenül kicsendül, vagy legalább is nagyon halkán és sejtelmesen ki-kiütközik a vezérmotívum: a világháború emléke.

Azt szokták mondani, aki a háború poklából, a halál küszöbéről megtér és visszatalál a földi életbe, az magával hozza a távlatokból, nagyban és egészben való látást és annak megadatott a valódi emberismeret. Innen van az, hogy Komáromi olyan étellel teljes alakról, — egyéniségekről írja regényeit. Akármelyik hőst idézzük, mind él, mind ember, mintha bizony a minden-napokból leste volna el és vállalt volna közös sorsot velük az író. S lehet, azért élnek ennyire Komáromi emberei, mert megfestésükhöz sok színt használ palettájáról, lehetőleg mindent elmond róluk. Az 's lehet, azért van ez, mert talán úgy keletkeztek regényei, hogy visszagondolt azokra a szép éjszakákra, amikor rövid időre fegyverszünet volt és nem ropogott a puska, csak a tábortűz titokzatos és izgalmas lángja melegítette a fáradt bakaarckat. S akkor ez a láng az egyik baka lelkében megbontott néhány hűrt, mint régen az ősi mesetarisznyában és akkor egyszerre folyni kezdett a mesétmondó szó csodás özöne. — Mintha ezekre az éjszakákra emlékeznék az író.

Komáromi tehát mesét mond, ezért stílusa könnyed. Hangja kicsit mélabús, majd kicsit hangoskodó, mint a háborús bakáé. De így szép ez és így igazán a világháború írója Komáromi János. *Dénes Tibor.*

Szobrot avattak.

Ott áll az országháza mellett. Fent egy kígyó halálos ölelésében vergődő hatalmas oroslán a szimboluma annak a sorsnak, amely az övé volt. Monumentális alakja körül csoportosulnak a magyar élet örök alakjai. És az emlékmű egyik sarkához elhúzódva Klió ül és történelmet ír: történelmet, amit ez a tragikus sorsú magyar jelentett. Az elé az épület elé került, amelyben legnagyobb küzdelmeit vívta magyar fajtajáért, nemzetet megmentő, nemes céljaiért és aki párszáz lépésre innen vállalta a vértanuhalált, de kitartott mindvégig az elvek mellett. Szobrot avattak s ez a kő- és bronzmű örök emlékeztetője lesz annak a gondolatnak, hogy valaki újra halhatatlan lett a magyar ég alatt.

Tisza István szobrát avatták. Szobra minden időben emlékeztetője már halhatatlanságának.

Milyen érdekes a történesek találkozása. Már jöttek a történelem új és egyre dühödtebb szelei, már kitört a forradalom s pontosan azon a helyen, ahol most a halhatatlan szobra áll, a népbiztos kiáltotta tele hallgatósága fülét szitkaival és rágalmaival és sebezte-sebezte az amúgy is nagyon sebes és nagyon járadt magyar lelkeket, akik hallgatták. Özönével hullott a gonoszkodó szó szájából mindarról, mi szent és csodálatraméltó volt a magyar történelemben. Vágott és ölt a szó és újra megölte az akkor már halott halhatatlan Tisza Istvánt.

Nagyon némán és nagyon szomorúan ott állt e tragikus idők krónikása, a Bujdosó Könyv szerzője is. Az országház valamelyik szegletében, hogy senkit se zavarjon, senkinek ne álljon az útjában. Hallgatott, hallgatott, de amikor a tomboló ember ott jent a dobogón az imént kihült tetemű embert már emberségében és magyar voltában is gyalázta, talán akaratlanul is kibuggyant tragikus magyarságának erejével a szó: Hiába szírod, e helyen, ahol most te állsz, avatják majd egyszer fel az ő szobrát. De akkor te már nem leszel!

A szomorú idők krónikása ekkor is megsejtette a későn elkövetkezőt.

Szobrot avattak, hogy emlékeztessen a halhatatlanra, aki mindenkor szimboluma lehet a vereckés, döngöléptű, domborúmellű és nagyon emberit akaró magyarnak és emlékeztessen ama végzetes koron túl a magyarság örök tragikumára.

Színház.

Aranybástya.

Surányi Miklós színháti a Nemzeti Színházban.

Túlontúl is sokat emlegették ennek a darabnak «bátor» és «tapintatos» voltát — politikai értelemben. Az író bátorsága és tapintata azonban művészi igazságában és ízlésében nyilatkozik meg és Surányi maga is nyomatékosan hangoztatta, hogy a zsidóság elhelyezkedésének és hatalmi érvényesülésének kérdéséhez tisztán az irodalom oldaláról kíván hozzászólni. A frankfurti Mendel-, majd a párizsi Léwy-bankárcsalád összefonódott s egymásét folytató történetét pergeti le, három nemzedék során s ennek megfelelően három más-más történelmi levegőjű képben, melyet a főszereplők személyén kívül a zsidó tőke európai sorsdöntő hatalommá erősödésének problémája kapcsol egybe. A problémát Surányi felfogásában az «aranybástya»-nak, az önkéntesen vállalt szimbolikus gettónak szívós és öntudatos fenntartása dönti el: a családi érdekalapon szilárdan épül meg a tekintély és befolyás, ennek az alapnak elhagyása vagy megtagadása viszont — még a történelmi fény és hatalom kedvéért is — csak ingatag félboldoguláshoz vezet s az eljátszott ősi örökségért kárpótlást nem adhat. A jakobinus forradalom idején, majd Napoleon waterloói elhanyatlása napján s végül Lajos Fülöp negyvenes évekbeli Párizsában kerül elénk a bankárcsalád sorsa, a politikai fordulatokkal mindig egyénileg, családi válságok által is összeforrva. Az öreg Mendel Ábrahámnak Rachel leányát a pénztámogatást kérő emigráns arisztokrácia ragadja el apjától is, ősi hitétől is, Rachel leánya, Antoinette, már napoleoni miniszterfeleség-

sorban keserüli meg édesanyjának megalázó vérségi eredetét, ennek leánya, Louise-Marie pedig Napoleon törvénytelen fiának hitveséül kénytelen gyermekei — a Napoleon-unokák — érdekében megtagadni szerelmét a fiatal Lionel bárótól, a bankárdinasztiát felvirágoztató öreg Léwy fiától, aki pedig érette hitehagyottá lesz, akárcsak a nagyszülők korában a Beauharnais marquis családjába emelkedett Rachel. Surányi ezekben az emelkedésekben érzi a mindenkori hanyatlást, — a valódi emelkedés szerinte hatalmi tekintetben is, de még családi vonatkozásban is csak az aranygettó hűségében várható. A pénzügyi műveleteiben az alapokat vakmerő kockázattal megteremtő ős, Mendel Ábrahám, még a biblia vigaszához menekül, mikor a maga Jessicáját elveszíti, a már minden kockázaton túl szinte egész Európa békéjét kezében és zsebében tartó utód, Charles Lewy, mindenható páncélszekrényébe temeti el fájdalmát az aranybástya biztos oltalmát megtagadó fiának herézisén. A történelem váltja-veszti színét és hangnemét: a zsidóság szívós öntudata, céltudatos előretörése és családi összetartása rendületlenül állja és őrzi a maga kétezeréves hatalmi helyzetét, mely a nagypolitika számításában elhanyagolható mennyiséggé egyhamar aligha fog válni.

Surányi három képe szinte három külön egyfelvonásossá kerekedik. Közülök az elsőnek és a harmadiknak regényessége mellett is elég erős a drámai hangsúlya, ezekben mindig a családfőnek (ott Mendelnek, emitt Lewynek) nagy írói készséggel megmintázott alakja valóban középontjába kerül a tragikus forgatagnak s azonfelül e két rész paralle egymásrautalásai is az egész szín-

játéknak mintegy kitűnő szerkezeti egyensúlyt biztosítanak. A középső részben a feszültség inkább mondvascsinált, itt a történelmi háttér is bizonytalan, a szerelmi kettős az olcsóbb színpadiasság felé sodródik s a felvonászáró tömegjelenet nagy hangossága is kevésbé meggyőző. Surányi művészete nem effektusok kiélézésében erős, sokkal inkább a tartózkodó hang alatt megmorajló erős lelki felindulások finom megéreztetésében vagy megsejtetésében. Ezért három változatban elibénk kerülő fő női alakja is harmadik fokozatában: a brutális és erkölcsileg lealacsonyodott Léon gróf házában mártírsorsát rendületlen lelki előkelőséggel viselő Louise-Marie rajzában tetőzik. Bajor Gizi is, ki mind a három változatot gazdagon és biztos művészi elképzeléssel mutatja meg, ebben a harmadik feladatában hág legmagasabbra; játékában itt a fojtott, fájdalmas félhangok mögött állandóan az elgyötört szív vergődése felé ragadja részvétünket. Az öreg pater familias Mendel alakját Sugár Károly nagy egyéni tekintélyhez és megrendítő drámai erőhöz juttatja. Különösen megkapó a felfogásában az, hogy lesujtottságában sem válik siránkozóvá, lelkileg szétomlóvá: bensejében valami friss, acélos indulat fűti, a célrátörő és fegyelmezett lelkek örök életlendülete. Kiss Ferenc Lewyt rajzolja meg, a jakobinus gondolatokkal kacérkodó ifjútól az aranyzsákjain trónoló világhatalmasságig, aki azonban a hatalom teljében sem vesztí el sem fejét sem szívét, még bölcs és ravasz humorát sem, melyet ennek a kiváló színésznek ösztönös, művészi igazsága gazdagon áraszt el a színpadot egészen betöltő alakításon. Aczél Ilona szintén itt, a harmadik részben jut számottevőbb játékalkalomhoz, él is vele, a lélekrajz megkapó mélységébe bocsátkozva alá. A csak egyes képekben

fellépő alakok megírásban is, megjátszásban is jóval konvenciószerűbbek, ellenben a két Beauharnais-kisasszonynak az egész játékon végigvonuló s anakronizmussá hervadó alakja Surányinak finom írói elgondolása és Ághy Erzsi még Eöry Kató bájos tolmácsolásában az egész szöttes egyik legkedvesebb sávjává sodródik. Csathó Kálmán rendezése a nem mindennapi nehézségű feladatnak mesteri magaslatán áll.

Boldogasszony dervise.

Békeffi László és Orbók Attila színműve a Nemzeti Színházban.

Még Hevesi Sándor bukkant rá Tóth Béla híres novellájának színpadi hasznavehetőségére, ő bizta meg a szerzőket, hogy Halil dervis kedves figurája köré történelmi háttérű és legendai ízű színművet kanyarítsanak. Csakhogy a bájos novella még csak nem is elbeszélés, apróra megrajzolt alakokkal, hanem tiszta anekdota, csattanókra kihegyezve. Félő, hogy az ilyesmi a színpadi széttergetést meg nem bírja, hogy a frissessége odavész s végül körmönfont színpadi helyzetek kergetése lesz belőle. Aminthogy az is lett. A hitfelekezetek szembenállásában reménytelen jászberényi Romeo és Júlia szerelme, melyet a hálás dervis naiv hite és ravasz fondorlatossága juttat jó végre: nem a dráma természete szerint fejlik ki és kap plasztikusságot, hanem ötletről-ötletre vonzóldik s az átdolgozók a helyzetekből iparkodnak kicsiholni minden hatáselemet. Meglehetősen olcsón is adják, a budai basa portáján lejátszódó második felvonásuk — melyben egészen a maguk konyháján főznek — valósággal a vaudeville szintjén mozog s mennél inkább igyekeznek «korlevegőt» szivattyúzni belé, annál inkább. Az operett-basa operettdivánja így, zene nélkül, igen ízet-

len és kabaré-elgondolású. A szerzők nyilatkozatukban azt is emlegették, hogy meséjükben országunk mai viszonyaira is található önkénytelen párhuzamot és vonatkozásokat. Nos, ha található, nagyon is önkényesen és odarángatva kerülnek bele, nem is várható, hogy gondolkodóba ejtsenek vagy megigazulásunkhoz hozzájáruljanak. Mint ahogy maga a darab sem igen járul hozzá a műsor emeléséhez.

Legcsábítóbbnak, legtöbb sikert ígérőnek — legalább szerepsiker dolgában — kétségtelenül a dervis figurája ígérkezhetett. De megírásából hiányzik a benső melegség, az alak inkább csak úgy a saját novellabeli presztizsére van utalva. Sugár Károly sokat adott hozzá a magáéból, hely-lyel-közzel színes és mulatságos is, noha nem egyszer mintha önmagát karikirozná, ami a Tóth Béla elgondolásával: az alak «szent együgyűség»-ével nagyon ellentétben áll. Bodnár Jenő és Kürti József papjainak súlya és magyar íze kifogástalan, kár, hogy szerepük őket is mindig pusztán színpadi helyzetek szolgálatába állítja. Kürti azonfelül — szereptudás tekintetében — egy kicsit ingadozó memóriájú tiszteletes úr. Nagyon kedves és jóízű az Iványi Irén erélyes papgazdasszonya. Bartos Szinán basáját nemcsak a rengeteg turbán nyomja, hanem egy kicsit az alak operettvágása is. Abonyi és Ignác Rózsa szerelmespárja eléggé szintelen. Rádai Dénes rendezése gondos, de — kivált a tömegjelenetekben — kevés benne a lendület: az ő Jászberényében meglepően sok az egykedvű kedély. Ha a nézőtérén ilyenből kevesebb akad: a darab egy ideig megragadhat a műsoron.

Az orvos.

Sidney Kingsley színműve a Vig-színházban.

Hivatás és szerelem, tudományos ihlet és könnyen-boldogulás «kar-

rier»-je, pillanatnyi könnyelműség és konok kötelességérzet indítékai kavarnak annak a fiatal, nagytehetségű és becsületes becsvágyú orvosnak történetében, aki a színmű prológusában az amerikai orvosok eszközüvegét mondja el előttünk s aki a sokféle indíték fájdalmas és szívenütő egymásbatorlódása után is a darab végén az esküjéhez való hűségnek megtisztult fényében tűnik el szemünk elől. Mellette, körülötte — sok jó megfigyeléssel s minden olcsó túlzás nélkül — a newyorki kórház egész orvosi és ápolói személyzetének intim élete is elibénk kerül, ez a «testületi» jellemrajz a Ferguson doktor egyéni sorsfordulatainak már-már fölébe is kerekedik, különben a színmű eredeti címe (*Emberek fehériben*) erre a legfőbb szuggesztivitást az együttes hatásban kereső írói szándéokra nyit tan rá is vall. Végül maga a kórház, finom és gazdag mechanizmusával, az avatatlanokra nézve csuparejtemen világával, annyira magára tereli az érdeklődést, hogy — ha valamiben — az újdonságnak némi «amerikai» vonása ebben a környezetrajz öncélú hatásértékeivel való kacérkodásban nyilvánul meg. Mindazonáltal a lelkieken, az érzelmes, de sohasem érzélgős mozzanatokban, az eleven, de seholsem riportszerűen «élet»-ízű dialogusokban a szerző felfogásának becsületes emberiessége, nemkülönben hangjának komolysága teljes rokonszenvet érdemel. Harsányi Zsolt jeles fordításában ez a hang magyarul is valódi író hangja maradt.

Az egyetlen nagyméretű szerep, Ferguson doktoré, a fiatal Somló Istvánnak jutott. Kevés eszközű művészi igazságát epizód szerepekben eddig is ismertük és becsültük, most örömmel láttuk, hogy képességeiből ily gazdag árnyalást kívánó feladatra is futja. A sokrétű megoldanivaló nem csábította a «játékalkalmak» mohó kizsákmányolására, alakítása

az önfegyelemnek s a művészi egészhez való hűségnek szolgálatában ér el máris figyelemreméltó eredményt. Tökés Annának jórészt a gesztusok és hangtalan pillantások nyelvén kell a szerelmes ápolónőt megértetnie s ebben teljes hitelű tolmácsnak bizonyult. Ágai Irén kis önzője az író kezéből meglehetősen elnagyolt és bizonytalan körvonalakkal került ki, de az ifjú művésznő a fenyegetőbb szakadékok fölött is többnyire szerencsés ösztönnel siklatja át az alakot. Somlay Artúr férfias melegségű szivhangjaival, emberséges megértést sugárzó tekintetével tökéletesen érthetővé tette tanítványainak bálványozását. Peéry Piroska megrázó anyai fájdalommal valósággal tragikái légkörbe ragad fel egy percnyi epizódot. Komoly elismerésre tarthat számot Hegedűs Tibor eleven, de a halkabb művészi hangsúlyok hatásának érdekében az effektuskergetésektől jólesően tartózkodó rendezése. Vörös Pál díszletei a forgószínpad tér- és távlati lehetőségeit pompás érzékkel használják fel.

Barangvasút.

Faragó Sándor játéka a Magyar Színházban.

Ha olyan valakinek, aki sem Ibsenről, sem *Peer Gynt*-jéről nem hallott egy árva szót sem, elmondanám a norvég drámai költeménynek «meséjét», alighanem szörnyűködve csapná össze a kezét, ennyi «zagyvaság» hallatán. Faragó Sándor újdonságának témája viszont, ugyanúgy elmondva, talán azt a hitet kelthetné, hogy abból valami egészen szokatlannul biztos színpadi építmény várható. Csakhogy Ibsen a valódi költő mindent átmelegítő izgalomával, a realitás ugródeszkjáról a valóságnál igazabb művészi káprázatba lendülve válik a színpad zsarnokává, Faragó pedig «költőies» hatáselemek

hidegen megfontolt elhelyeztetésével, a városligeti naturalisztikumot rajzolgatva s az abból táplálkozó, annak elemeivel viaskodó álomnak freudi példázat-lehetőségeit kergetve válik a színpad rabszolgájává. Barlangvasúti sárkánymasinsisztájának álma Molnár Ferenc *Liliom*-legendájával semmiben sem rokon, hamarabb eszünkbe juttathatja a Wunschtraum-elmélet értékesítésének első színpadi megkísérelését, a *Farkas*-t.

A kevés eredeti elképzeléssel megrajzolt wurstlivalóság meg a barlangvasút látnivalóiból szőtt álmoképek közt itt minden tökéletesen, szinte bántó erőszakossággal «klappol», s a végén semmi sem igazán meggyőző. Ezen még a minden elismerésre méltó rendezés — Hevesi Sándor kifogyhatatlan találmányosságú s kivált a humor iránt nagyon sok finom ötlettel szolgálatos munkája — sem képes segíteni. A rendező egyre-másra megteremti a színpadi alkalmakat ennek a humornak megvillanására, de mi haszna, ha a szerző épp ilyenkor cserben hagyja? Szomjúhozzuk a lelkekből felszakadó szavakat s kapunk helyökbe mondvacsinált és enyvzagú helyzet-szöveget. «Man merkt die Absicht . . .»

Reinitz Bélának a verklibanalításokból igazi lírát kiolvasztó kísérőzenéje sok mindent jobban és megkapóbban elmond abból, ami az írónak a tollában száradt. Erre a hangulati többletre törekszik a gondos és lelkes színpadi tolmácsolás is. Ennek közreműködői közül főleg Kabos Gyula magaslik ki, négy különféle változatban, különösen a szentimentális és udvarias párizsi hóhér rajzával nyujtva kítűnőt a színpadi groteszk hangnemében. Ráday Imrénének művészi egyéniségétől a sárkánygépezés darabosabbnak elgondolt alakja meglehetősen idegen. Dán Etelka viszont még a biztos vonalvezetésnek nincs eléggé birtokában.

Lázár Mária izléseesebb, de talán valamivel vértelenebb is «démoni» feladatának kívánalmainál. Kevés fiatal színpadi szerző részesült újabban ennél ünnepélyesebb színházi tisztességadásban. Sajnos, díszesebb csomagolásból ennél ösztövérebb «nyereménytárgy» is ritkán került elő.

Napoleon ágya.

Halász Imre bohózata a Belvárosi Színházban.

Párizsi nászút története, melyben a szereplők találkoznak a világ fővárosának műzeális ereklyéivel, a darab szerzője pedig találkozik a világ fővárosának nem kevésbé műzeális ereklyeszámba menő — bohózatötleteivel. Az első felvonását — a színlap becsületes vallomása szerint — másodkézből veszi: Békeffi László egyik kabarétréfájából. Ez a vészfék-ötlet kabaré-szinten eléggé be is válik. A második felvonását a szerző már maga ötli, de a világhódító Napoleon ágyának ez a «pikáns» számításbavétele még a kabarészínpadnak is alája laposodik. Végül a harmadik felvonásra nem vonultat fel ilyen középponti, vezető ötletet, ehelyett az embereit egy kissé emberebbül kezdi megforgatni a színpad egyszerűen hozzájut valami frissebb levegőáramláshoz, amiből a korábbi kiagyalásokban

egy lélekzetvételnit sem lehetett érezni.

A fiatal szerző ezzel a frissességgel tűnt fel annak idején, de ez az, amit a mindenható routine szolgálatában egyre jobban elhagyogat. Kár szégyelnie azt, amiből csakugyan van egy kis sajátja, és kár másoktól olyan buzgón ellesnie azt, ami — szégyelni valónál alig egyéb.

Kürti Pál ötletes rendezésében a színház együttese egészben véve igen fordulatos és kellemes munkával szolgál. Az igazi ütemet a harmadik felvonás legjobb figurájával a szeretetreméltó Dénes György diktálja, valódi franciás könnyedségével szinte az egész színpadi társaságot magával sodorja. Páger is nagy lendülettel robotog végig szerepén, ahol a szövege fakulni kezd, ott egy kis barátságos túlzással segít magán. Dayka Margit új, eddigi pályáján kevésbé használt eszközökkel próbálkozik, általában szerencsével, noha itt-ott mintha félre is csúsztatná az alak körvonalait. Muráti Lili meggyőzően fiatal, de kevésbé meggyőzően naiv. Beszédje még mindig a gégefő tájékáról gyöngyözik elő; a szív ennél valamivel — mélyebben lakik. Nagy György egy charge-figurát játszik ízesen. Ákos Erzsiben sok a kellem és a választékosság, de szélhámosságból legfeljebb annyit hiszek el neki, hogy minden, csak nem valódi szélhámosnó. Rédey Tivadar.

Columbus

úgy irodalmi, mint társadalmi szempontból szokatlanul érdekes esetje volt az elmúlt napok egyikén a Belvárosi Színháznak: vitéz József Ferenc dr. főherceg «Columbus» című drámai költeményét elevenítették színpadra a társulat tagjai. Amerika felfedezőjének ezer bajjal terhelt tengeri útját szimbolikusan színpadra vivő dráma ősbemutatója három esztendővel ezelőtt volt Szegeden. Ekkor a «Napkelet» kimerítően foglalkozott az értékes költői alkotással. Ezúttal csupán megemlékezünk a budapesti előadásról, mely József Ferenc főherceg művének csaknem minden szépségét kifejezésre juttatta és amely előadás úgy a sajtóban, mint az előkelő közönség előtt komoly sikert aratott.

Képzőművészet.

A Nemzeti Múzeum éremtárának kiállítása.

Több mint száz esztendeje, 1802-ben Széchényi Ferenc gróf nemes elhatározással érem- és pénzgyűjteményét a nemzetnek ajándékozta. A gazdag kollekció, mely kb. 2000 darabot számlált, vált alapjává a Nemzeti Múzeum gyűjteményének, mely az alapításától eltelt hosszú idő óta, hol magánosok áldozatkész segítségével, hol rendszeres vásárlással körülbelül 250.000 darabra szaporodott. Felöleli az egész világon egyedülálló teljességgel a magyar pénzverés és éremkészítés multját, figyelme kiterjed a honfoglalás előtti helyi, római és barbár pénzkultúrára, ezenkívül az egész világ idevágó anyagát gyűjti, ha ez utóbbiban, a dolog természete szerint sohasem számíthat teljességre. Különös, hogy ez az óriási nemzeti kincs eddig nem került bemutatásra s ezt a hiányt az éremtár jelenlegi tisztviselői karának, Ernyey József igazgatónak s két buzgó munkatársának, Jónás Elemérnek és Huszár Lajosnak kellett pótolnia.

A kiállítás a hatalmas anyagot természetesen nem mutathatja be teljes egészében, hanem kitűnő áttekintést nyújt a pénz- és éremverés nemes és intim művészetéről a görögöktől kezdve a mai napig. Külön tárlókban sorakoznak fel a görög pénzek, a műfaj hajnalának e csodálatos és máig felül nem mult remekei, a portréábrázolás terén kitűnő római pénzek, a barbár alkotások, melyeknek különös stilizálási módja a legmodernebb művészettel rokon, a merev bizánci pénzek, a középkor változatos alkotásai s az újkor csodálatos, nem mindig művészi sokfélesége. Ezekkel szemben vonul fel

a magyar sorozat Szent Istvánnak bajor mintára vert apró féldénárjaitól a mai folyópénzekig. Sok közöttük a különlegesség, vastagveretek, kiverésre nem került pénzek próbái, szükségpénzek, zsetonok és bárcák, melyek a kultúrtörténetnek oly becses emlékei. Párhuzamosan a magyar medália fejlődése is bemutatásra került a mohácsi vész utáni kezdeteitől a legújabb művészekig; hála kitűnő modern mestereinknek, e téren számottevőek vagyunk ma már Európában.

A falakat érem-minták, híres magyar gyűjtők és mecénások képei díszítik, valamint a magyar papírpénzek válogatott sorozata, közöttük oly hatalmas számjegyű bankókkal, minők polgárember szemei előtt s főképp zsebében ritkán fordulnak meg. Egyik tárló bemutatja a gyűjtemény legújabb szerzeményeit s megilletődve kell látni, hogy a pár filléres dotációból tengődő osztály leleményessége és kitűnő barátai révén mily szorgalmasan gyarapítja kincseit. A kiállítás ezentúl valamennyi nyitási napon látható.

Tavaszi Szalon.

A Nemzeti Szalon termeiben a fiatalok évenként ismétlődő Tavaszi Szalonja nyílt meg, melynek rendezését, mint máskor is, a Szinyei-Merse Pál Társaság vállalta magára. Ezidén nem számolhatunk be a kiállítás kapcsán figyelemreméltóbb új tehetség feltüntéről. Érett, kész művészek bemutatkozását senki sem várja e seregszemlétől, mely a legfiatalabbakat gyűjti egybe, de elvárhatja a közönség az első bátortalan lépésekben a későbbi önállóság, eredetiség kezdő nyomait. A legfiatalabbak, sajnos, igen erősen reagál-

nak legjobb modern művészeink stílusára, ami — bár azt mutatja, hogy figyelemmel kísérik az új problémákat — az indulás perceit megzavarja. Némelyikük Szőnyi Istvánt, mások Aba-Novákot, Bernáth Aurélt utánozza, sokakat megbabonázott Berény Róbert legújabb stílusa. Nem annyira követésről van szó, mint a külsőségek lélektelen utánzásáról, mely kiindulópont sohasem lehet. Mások ismét a francia művészeti folyóiratok reprodukciói nyomán a párisi iskola hívének csapnak fel, — a gazdasági helyzet a külföldi utat divatos folyóiratok átlapozására zsugorította le — ez a kísérlet sem biztató, tekintve azt, hogy a kecses és hajlékony szinkultúrájú francia szellemet képtelenség szintelen reprodukciókon keresztül tanulmányozni. Nem követelhetjük azonban a sorstól, hogy valamennyi Tavasz Szalon a tehetségek garmadáját hívja elő, hiszen az ország mai állapota amúgy sem teszi lehetővé kiváló tehetségek tömeges megélhetését, nagyon meg lehetünk elégedve, ha minden öt évben egy-egy kitűnő művész ki tud bontakozni s főképp, ha ennek a művésznek a társadalom rendelkezésére tudja bocsátani a megfelelő anyagi eszközöket. Valamennyi mű között legtöbb figyelemre tarthat számot Beck András hatalmas férfiakta, mely zárt és monumentális formaképzésével, kissé fanyar és szűkszavú előadási módjával tűnt fel.

A KUT kiállítása a Nemzeti Szalonban

A Képzőművészek Új Társaságának ezidei kiállítása eltér a megszokottaktól, aminek oka az, hogy a Tizennyolcak múlt hónapi bemutatkozása a társaság legjobb erőit mozgatta meg s vontta el a jelenlegi együttes felvonulástól. Bár igen komoly erők maradtak távol, a KUT-nak nem tett rosszat ez az alkalmi ketté-

hasadás, levegőhöz juttatta a fiatalok csoportját, mely boldogan foglalta el a legjobb falakat.

A festők között Medveczky Jenő rohamosan bontakozó fejlődése érdemes a megemlékezésre. Terrasz c. többfigurás vászna kiváló csoportosításával és derűs színezésével az új klasszicizmus egyik legsikerültebb alkotása. A nagy kultúrájú és biztos ízlésű művész új műveiben egyesíti a modern olaszok monumentális formaképzését a franciák artisztikumával. Kevesen vannak ma fiatal kortársai között, kik ennyire szuverén biztossággal alakítanák a formát s ilyen közeli kontaktusba tudnának kerülni a közönséggel, anélkül, hogy megalkudnának.

Kitűnően szerepel rajta kívül Dési-Huber István és Barcsay Jenő, az előbbi monumentális zsánerfigurákat állított ki, az utóbbi franciás szerkezetű, szellemes és mély színezésű képeket. Hincz Gyulától többet várunk, mint amit a most kiállított unalmas absztrakciók adnak, tehetségéhez nem méltó ez az idejét multa ortodox kubista kísérletezés.

A szobrászok közül Vilt Tibor vonul fel a legnagyobb kollekcióval s öröm látni izmos és sokoldalú tehetségének kivirágzását. Szellemes, artisztikus portrészobrain kívül különösen kisebb figurái tűnnek ki, hatalmas ülő aktja kevésbé sikerült. Felfedezte a modern szobrászat számára az ólmot, ezt a könnyen alakítható, lágy és festői anyagot, melyet az osztrák barokkszobrászok oly szívesen használtak. Érdekes rajzainak egy sorozatát is bemutatta. Másik kiváló fiatal szobrászunk, a Rómában dolgozó Mészáros László mindössze egyetlen kispasztikával szerepel, egy erőtől duzzadó, remekbekészült férfiakttal Feltűnik még a festő Kákay-Szabó Györgynek ízléses szobrocskája, egy lányfej.

Genthon István.

Zene.

Verdi nálunk eddig ismeretlen *Don Carlos* c. operájának bemutatása feltétlen nyereséget jelent az Operaház műsora számára. Az 1867-iki párizsi világkiállítás alkalmából kapta Verdi a megbízatást e mű megkomponálására. Szövegét, Schiller drámáját csak nagy vonásokban követő francia írók, de Méry és Du Locle írták, ami dacára a színpadi szempontból igen hatásos témának, mégis csak gátolta a vérbeli olasz muzikus invenciójának szabad érvényesülését. Az egész mű szellemén általában is érezhető a francia nagyoperastilus hatása: a történeti háttér, a nagytömegek szereplése, de főképp az inkvizíciós jelenet nagy auto-da-féja erősen idézi Meyerbeer, Halévy szellemét. De emellett a jellemzésre, az indulatok, szenvedélyek, drámai jelenetek festésére Verdinek már teljesen egyéni, a konvencióktól mindinkább elszakadó, gazdag zenei eszközei vannak, amelyek mint az *Aida* kiérett stílusának előfutárjai tűnnek itt szembe. Különösen megkapó az ének és a zenekar zseniális együttműködése a lelki kifejezés szolgálataira, a kórusok sok helyen még ma is újszerűnek ható harmonikus felépítése. A szövegnek megfelelően a zene alaptónusa is túlnyomóan sötét. Egyik oldalon részint az elvakult hit hajlíthatatlan fanatizmusa a főinkvizitor személyében, részint a keserű szükségszerűséget megtört akaratával már egyensúlyozni nem tudó fáradt, öreg uralkodó, másik oldalon a szolgaság ellen lázadó, emberibb, szabadabb légkörre vágyódó új szellem képviselői Don Carlos és Posa márki. Előbbi nemcsak ellensége atyja uralkodói elveinek, hanem vetélytársa is, mert fiatal mostohaanyját, apja által elrabolt volt menyasszonyát, most is szereti. E két vi-

lág tragikus összeütközése a dráma forgópontja. Mindjárt a bevezető férfikórus, V. Károlyt a világ számára meghalt egykor hatalmas császárt falai közé befogadó kolostor szerzeteseinek komor kórusa jelzi a mű alaphangulatát. A 2. kép az egyetlen derültebb színezetű. Az udvarhölgyek kórusa, Eboli hercegnő bájos dala, a királyné, Eboli és Posa jelenetét kísérő, franciás könnyedségű gáláns táncritmusok, Don Carlos szenvedelmes vallomása, majd a királynénak a száműzött udvarhölgyhöz intézett érzelmes búcsúja tele van zenei szépségekkel. A 4. kép rendkívül hatásos. Az udvar, a nép, a küldöttség, szerzetesek, eretnekek felvonulása és ezekfelett áll a király, mint élet és halál ura, valóságban az inkvizíció vak eszköze. Verdi kedvelt indulóritmusa a máglyára hajtott roskadozó eretnekeket, mint komor gyászinduló kíséri. Az egész felvonást majdnem teljesen betöltő énekegyüttes a sokféle kifejezés összeolvasztásában nem csekély probléma a zeneszerző számára, úgyhogy dacára a későbbi kihívásoknak, a túlhalmozás érzését itt még Verdi sem tudta kikerülni. Annál megragadóbb ellentét következik ezután: a műnek zenei szempontból legszebb része, a Fülöp szobájában lejátszódó jelenet. A leégett gyertyák között, rideg szobájában álmatlanul tölti éjjelét a hatalmas uralkodó. A szerelemfáltás, vággy és elhagyatottság, kétség és gond gyötrelmei között vergődő ember csodálatos zene írására ihlette Verdit. A cselló bús szolamában zokog a szeretet után hiába sóvárgó emberi lélek. Ez az egyetlen, ami boldoggá tenné és ez az egyetlen, ami semmi kincssel meg nem szerezhető. Az énekszólam szabadon természetesen juttatja érvényre a

szöveg megkapó szavait. Jellemző erőben méltó folytatása e jelenetnek a főiknvizitor belépését kísérő zenekar merev ritmusa, komor harmóniái, amelyekből csak úgy árad felénk az aggastyán könyörtelen, fanatikus légköre. Ezután a börtönjelenetben Posa melegen szárnyaló búcsúáriája tűnik ki. Az utolsó felvonás Don Carlos öngyilkosságával hirtelen elvágott cselekménnyel már nem mutat emelkedést.

Az érdekes mű előadása az Operaház együttesének szép teljesítménye. *Székely Mihály* II. Fülöpje és *Losonczy* főiknvizitorja elsőrangú alakítások, *Halmos János* Don Carlos zenei szempontból amúgysem jelentősebb szerepének nem igen tudott nagyobb súlyt adni. *Palló Imre* nagyon szépen énekelte Posa márkinak a darabban kissé gyengén indokolt szerepét. *Bodó Erzsé* szép hangja, finom énekkultúrája hatásosan érvényesültek a királyné lírai szólamaiban. Vele szemben *Eboli* hercegnő határozottabban körvonalazott alakját *Némethy Ella* kiérett, öntudatos ének- és ábrázoló művészete keltette életre.

A mű diszletezése, rendezése egyszerű lehetőségeket rejt magában. A kor levegőjének, a két világ és jellemek áthidalhatatlan ellentéteinek éreztetése, a hatalmas tömegek mozgatása, a változó képek dacára a hangulati egységek, a dráma nagyvonalúságának megőrzése és mindezek mellett Verdi szellemének teljes érvényesítése sokféle ágazó problémákat tárnak a rendezés elé, amelyeknek jelen esetben csak részben való megoldását kaptuk.

A zenekart *Failoni* a Verdi operáknak valóban tökéletes tolmácsolója vezette.

*

A *Liszt Ferenc Társaság* legutóbbi zenekari hangversenyén érdekes mű-

sort vezényelt egy fiatal karmester, *Várady László*. A műsor első fele Liszt emlékének hódolt. Előadásra került a «Húnok csatája» c. szimfonikus költemény és a tavalay mint III. E-moll zongoraversenynek bemutatott, eddig «Malédiction» cím alatt ismert zongorára és zenekarra írt mű. Fiatalkori, a megformálásban különösen egyenetlen, kiforratlan szerzeménye ez Lisztnek, ami azonban már sok érdekes és zseniális vonásokat mutat. A technikai szempontból igen nehéz művet *Tessényi Geszler György* kifogástalanul adta elő. *Weiner* «Magyar tánc-suitejének» erősen külső hatásokra beállított virtuóz hangszerelése nagyon tetszik a közönségnek. Ez a stílus áll különben legközelebb *Várady* karmester egyéniséget nem mutató, gépies, modern dirigálási módorához, amely kizárólagosan a zene ritmikus, dinamikus elemeire veti a súlyt. Ebben a felfogásban *Bartók* «Magyar Paraszt-dalai» és «Táncai» a hangszerezés nemes, előkelő egyszerűségében, a melódiavonalakat élesen kihúzó plaszticitásában már kevésbé érvényesülhettek a tömegizlés előtt. Annál otthonosabban mozgott *Várady Honegger* zenéjének tolmácsolásában. A modern zene egyik legelismeretebb, de éppen nem a sokoldalú mesterének egy zenekari suiteje került bemutatásra. (Kivonat a «L'Impératrice aux rochers» c. művéből.) Itt is megcsodálhattuk *Honegger* páratlan, színes leíró készségét, amelyre kizáróan külső történések vagy természeti képek ihletik. Az utolsó tétel erőteljes lendülete, hatalmas mozgalmassága szimfonikus dinamizmus lenyűgöző erőmutatóványa. Itt ráismerünk a «Pacific 213» és a «Rugby» írójára, aki a mai kor szellemét olyan hatásosan tudta zenében érzékeltetni. De emellett ne keressük az igazi benső megindulás hangját: *Honegger* zenéje nem ismeri a szubjektív érzéseket. Népszerűsége

és érdekessége csak pillanatnyi, gyorsan elszálló hatások ingatag talajára épül.

*

Molnár Imre és *M. Hir Sári* hangversenye igazi magyar szellemével és stílusosságával emelkedik ki az átlaghangversenyek közül. *Molnár Imre* egypár ismeretlen magyar operarészletet és szebbnél-szebb népdalfeldolgozást adott elő, amelyekben valószínű iskolapéldáját nyújtotta a tökéletes magyar szövegkiejtésnek. Ezen a téren látjuk *Molnár Imréné*ket, az énekpedagógusnak igazi hivatottságát: olyan énekesgárdát nevelni, akik igazi magyar énekszerzeményekből megtanulják érezni és éreztetni a magyar nyelv zenéjét. *Hir Sári* zongoraművész nő sokszor méltányolt nagyszabású technikai készséggel, színesen és erővel teljesen Liszt-műveket adott elő.

*

A sok beharangozás, előkészület után végre bemutatásra került az Operaházban *Lehár Ferenc* legújabb opusa, a *«Guiditta»*. Itt most nem akarjuk ismétetni a *«A mosoly országá»*-nak bemutatása alkalmából írottakat, új mondanivalónk pedig a *Guiditta*-ról vajmi kevés van. Az előbbinek nagy kasszasikere után rózsás reményekkel fogadták az Operánál *Lehár* legújabb partitúráját, de nem hisszük, hogy ezek a remények valóra válnának. A szentimentális romantika, a *«fülbemászó»* melódiák rajongói előtt bizonyára kedvesek lesznek a *Guiditta* egyes zeneszámai, de a banális és szellemtelen szöveget még ezek is bajosan fogják élvezetesen találni. Egy asszonyért férfihívását odadobó *«tönkretett»* férfi szárnalmas alakja a cselekmény központjában, bizony nem valami épüle-

tes látvány. Inkább szívesen elismerjük, hogy *Guiditta* egy tökéletes, ragyogó nő, még azt is elhiszük a szövegíróknak, hogy ilyen nőért nem egy, hanem féltucat férfinak is érdemes volt tönkremenni, csak az Istenért fogják rövidebbre ezt a tönkremenési folyamatot, hogy ne kelljen a teremtés koronáit ilyen minden illúziót rontó helyzetekben óraszámra szemlélni.

A darab címszerepét *Walter Rózsi* nemcsak éneklí, hanem pompás megjelenésével és játékával a darab sorsát tartja a kezében. Egy gyengébb alakítás, egy kevésbé szép nő ezen a gyujtópontra: és az egész darab sikere *Lehárostul*, díszletestül, kabaréstól, szeparéstól együtt a kútba esik.

*

A már egyik multkori számunkban előre jelzett *«Collegium musicum»* IV. estje valódi szenzációja volt az idei évadnak. *Kodály Zoltán* ritkán hallatja szavát, de ha egyszer odaül az előadóasztalhoz, olyan súlyos mondanivalója van, amire joggal figyel fel az egész magyar zenevilág. De mindaz, amit a magyar népzene és az új magyar zene viszonyáról, a magyar zenekultúra multjáról és jövőjéről mondott, nemcsak a zeneszerek, hanem az egész magyar társadalom ügye, amelynek fontossága a nemzeti kultúra szempontjából túlnő egy szűk hangversenyterem vagy egy kivonatolt tudósítás keretein és országos nyilvánosságot követel. Sokak óhajának adunk kifejezést, midőn reméljük, hogy a magyar Rádió lehetővé fogja tenni ennek az előadásnak a bemutatott zeneművekkel együtt való megismétlését. *Ezzel csak a nemzeti kultúrának tesz szolgálatot.*

Prahács Margit.

K Ü L F Ö L D I   K R Ó N I K A

M. Paléologue : Alexandra Féodorowna, Impératrice de Russie. (Paris, Plon, 1932.)

A francia diplomácia, mely politikai győzelmeken kívül poétai sikerekkel is dicsekedhetik, bizonyára nem vall szégyent egykori szentpétervári nagykövetével sem; bár Paléologue úr, ez a nem közönséges tehetségű és termékeny tollforgató, Claudel hatalmas költészetének árnyékában megmarad mindvégig ügyes és kellemes csevegőnek s nem többnek. De embernek: egyéniségnek és főként bajkeverő politikusnak, ő is van olyan valaki, hogy érdemes vele foglalkoznunk. Hisszük, hogy nyolc-tíz évszázaddal korábban a mai diplomata államok ősanja, maga Bizánc is örömezt menesztette volna követül valamelyik novgorodi vagy kievi fejedelem udvarába. Mert ez a frankba ojtott finom görög úr — egy díszes, sőt dinasztikus név birtokosa — aligha ült ölbetett kezekkel a pétervári francia követség palotájában. De nem is ülhetett. Mert a latin demokráciának mondhatatlanul szüksége volt az orosz autokrácia nyers erejére s hogy Páris valóban megmenekült a teutón csizmasaroktól, azt elsősorban ennek a pazarul áldozott muszkavérnek köszönheti. Abban a monstruózus bikaviadalban, mely ötödfél esztendőn át dühörögtette az európai aréna földjét, az orosz torreador nem lekicsinylendő hűséggel és hősiességgel lobogtatta piros rongyát a germán düh felé, hogy végül is halálra öklelten mindenét elveszítse — azon az egy szál vörös lobogón kívül. 1916 őszén már tántorgott a muszka óriás s Paléologue úr, aki nem egy kelle-

mes olvasmánnyal lepte meg széles közönségét, akkor tenne igazán hasznos szolgálatot, ha őszinte vallomást írna arról a néhány hónapról, mialatt a cár országa Kerenszkij hebehurgya köztársaságává züllött. Fájdalom, a diplomata-író ilyenirányú közlésére aligha számíthatunk. Míg ugyanis nyugaton a döntés ténye kétséges és kétségbeesett harcokban mindinkább a végevárhatlan felé tolódott, Kelet teljesen megtört s rohamos összeomlással fenyegette a Quai d'Orsay korifeusait. 1916 végén már a háborúellenes pártok javára billent a mérleg. Minden jel arra vallott: Oroszország, hogy önmagát megmentse, különbékét köt és cserbenhagyja szövetségeseit. A szövetséges hatalmaknak tehát alapos okuk volt, hogy ezt a teljesülő tervet egész erejükkel akadályozzák. A következő év két forradalommal sujtja a kifulladt Oroszországot, s ha a második forradalomban a német vezérkar irányító kezét látjuk, nyugodtan feltételezhetjük, hogy a márciusi mozgalmat viszont az entente titkos diplomáciája robbantotta ki a saját figuráival. Maurice Paléologue-tól tehát hiába várunk őszinte szót. Az egykori nagykövet úrnak sokkal is inkább része lehetett abban a veszes és felelősségteljes történelemcsinálásban, sem hogy bátran és elfogulatlanul írhatna történelmet.

Már első nagyobb munkája (*La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre*) tudatos leplezgetése a való tényeknek. Regényt ír. Ügyes komponáló képességgel úgy csoportosítja az eseményeket, hogy a márciusi monarchiaellenes forradalmat «spon-

tán» népmozgalomnak érezzük. Olyan mesterkedés ez, amit nem is vehetünk éppen rossz néven: Paléologue-nak tudnia kellett, hogy az entente-ügynökök vétkes munkája valamikor a történelem ítélszéke elé kerül. A történelem-hamisítás pedig sohasem kezdődhetik eléggé korán...

Új könyve, mely a tragikusvégű utolsó cárné életét oldja fel könnyed tárcanovella-stílusban, voltaképp kiégésítője az előbbenek, de mint írásmű, távolról sem olyan szerencsés. Paléologue — sajnos — nem rendelkezik Zweig művészi eszközeivel. Amit Alexandra Féodorownáról ír, nem történelemírás. De nem is regényes korrajz vagy történelmi regény. Az előbbenihez nem szerzett elegendő tudást és búvárkodó készséget, a másikkhoz viszont nincs kellő írói ereje. Stefan Zweig a pszichoanalízis eszközeivel bontja szálakra a boldogtalan Marie Antoinette drámáját s nem közönséges írói képességekkel iparkodik élővé varázsolni a rég elköltözött királynét. Azt azonban Zweig is elfelejti, hogy az élet vaskos és fogható dimenzióját a lélek sokszor szép, sokszor rút, de mindenképpen bonyolult tulajdonságainak egyre változó szövedéke adja s mindennek okát keresni annyit jelent, mint durva kézzel letörölni figuráink arcáról az életnek éppen ezt a csodálatos lehelletét. Az ilyen, mindent észszerűséggel magyarázó művészet is teremthet mozgó alakokat; de ezek az alakok örökké egysíkúak maradnak, mint a filmfotográfia képei. Ezért «film» Zweig Marie Antoinette-je is; bár az is igaz, hogy ebben a nemben sikeres alkotás. Paléologue-t nem nyugtalanítják ezek a problémák. Ő csak ír. Egyszerűen és gondtalanul. Nem kíván fényt vetíteni a mélységbe, még bizonyos — egyoldalú — világítással sem. Ügyel, hogy a felületen mozogjon. Azt írja, amit majdnem vagy körülbelül mindenki tud.

Műve a kompilátor sekélyes ügyeskedése.

Arra azonban még így is alkalmas, hogy gondolkodóba ejtsen. A Hessen-Darmstadt-i hercegnő, Viktória angol királynő unokája, sorsában és külső életkörülményeiben feltűnő hasonlóságot mutat minden idők és történelmi drámák elévülhetetlen hősnőjével, Marie Antoinette-tel. Mögötte egy hatalmas királynői név: nagyanyja angol udvarában nevelkedett; s előtte a föld legfélelmetesebb erejű, abszolút monarchiájának trónja. Nőül megy az orosz cárevicshez s magával viszi új hazájába faja és szülőföldje örök idegenségét. Mert idegen marad. Hiába szívja vérévé az orosz föld sajátos nedveit, hiába iparkodik egész lényében áthasonulni: a muszka mindig idegent sejt ebben a fagyosarcú asszonyban. Megmarad «Niemkának», mint amaz, Mária Terézia leánya, «osztrák asszonynak». S részben ez a körülmény indítja meg későbbi elkerülhetetlen tragédiáját. Német eredete nagyszerű fegyver az agitátorok markában. S itt megint visszalapoz a történelem a vértanúságot szenvedett francia királynéhoz.

Pedig a valóságban Alexandra Féodorowna tökéletes oroszává válik. (Amiként Marie Antoinette is a francia rokokó-abszolútizmus utolsó grande dame-ja.) Mindazok az ősi tulajdonságok, melyek az orosz embert valami egészen elütő eurázsiai lényvé s az orosz földet külön glóbuszá gyúrnák, hovatovább fellelhetőek a volt Hessen-Darmstadt-i hercegnőben is. Oroszország a babona, a csodák, a miszticizmus, a vad szentek és a kóbor szekták hazája. Philippe, a lyoni mágus vagy Rászputin felemelkedése a császári trón lépcsőjéig, csak ebben a valószerűtlen világban lehetséges. A «vasléptű» végzet mindenféle gonosz jelekben küldi előre intéseit. Moszkvában, a koronázás napján kétezer muzsiknak veszi életét a hallat-

lan zürzavar. Kievben pedig a fiatal cári pár tiszteletére rendezett ünnepségen háromszáz néző pusztul a Dnyeper hullámaiba. (Marie Antoinette számára is gondoskodott a véletlen ilyen rossz «omen»-ről. Mikor francia földre lép, Louis Rohan herceg, a későbbi nyakláncper hirhedt hőse, üdvözli először.) Hát nem a XVII. és XVIII. század babonás világa ez? Hiszen magának a Romanov-családnak a sorsa is csodálatosképen ugyanazzal a névvel indul és zárul. Mihályt, az első Romanovot az ú. n. Ipátyij-zárdában lelték meg a cárválasztó gyűlés követői, II. Miklóst és családját pedig háromszázegynéhány év múlva a jekaterinburgi Ipátyijev-villában lötték agyon a bolsevisták.

Mégis, egészben véve, Alexandra Féodorowna élete sötétebb Mária Terézia leányáénál. A francia királynénak legalább egy-két gondtalan s talán boldog esztendőt juttatott a sors, míg az utolsó cárné napjai gyászban, aggodásban, gyötrelemben telnek. A cárevics betegsége, a japán háború, az első forradalom, Szergej nagyherceg és Sztolypin meggyilkolása, aztán a terrorista merényletek egész sora s

végül a világháború, a második és harmadik forradalom, a trónfosztás, a fogság: ilyen életnek a halál csak megváltás lehet.

Természetesen, Marie Antoinette még ma is — sőt, talán éppen: ma — romantikusabb, képzeletizgatóbb. De nem szabad elfelednünk, Alexandra Féodorowna más ember volt. Csak külső életük rokon. De Paléologue rámutat, hogy családjá, a thüringiai «Landgraf»-ok e messzeágazó fája két csodálatos női lélek emlékét őrzi, magyarországi Szent Erzsébet és Stuart Mária emlékét. Alexandra Féodorowna e két tragikus asszony örököse.

Paléologue avatatlan kézzel nyult ehhez a szörnyű és titkokkalteljes összeomláshoz. Krónikája már csak azért is kegyeletsértő, mert mindig felhasználja az alkalmat, hogy csípi, sőt üssön a németeken. Az a gyanunk, *Alexandra Féodorowná*-ja is csupán kedvező alkalom, hogy epés kirohanásokat rendezzen a «perfid» II. Vilmos ellen.

Man bemerk die Absicht und wird verstimmt.

Szakáts László.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.